

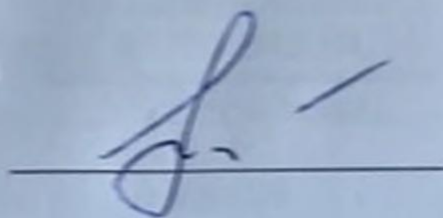
МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

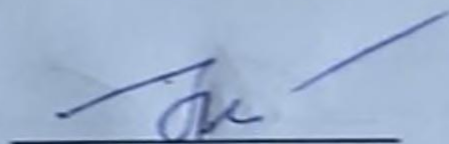
на тему: Забезпечення соціально-економічної безпеки розвитку
території

Здобувача вищої освіти
другого (магістерського)
рівня II курсу, групи
ЕМРМЗ-21-2 спеціальності
051 «Економіка» освітньо-
професійної програми
«Економіка міста та
регіону»

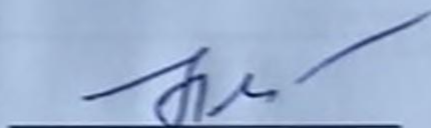
Веревченко Д.О.

Науковий керівник

Мацелюх Н. П.
д.е.н., професор

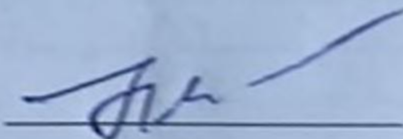
Керівник освітньо-
професійної програми

Мацелюх Н.П.
д.е.н., професор

Допущено до захисту рішенням кафедри економічної політики
протокол від «01» лютого 2023 № 10

В.о. завідувача кафедри

Мацелюх Н.П.
д.е.н., професор

Ірпінь 2023

Регистрація № 1 09.02.2023
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту 26.01.23
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис відповідальної особи)

Результат захисту 458 13.02.23
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: [підпис] Маркелюк О.І.
(підпис) (ініціали)

Члени комісії:

[підпис] Маселюк Н.Д.
(підпис) (ініціали)

[підпис] Григорів І.В.
(підпис) (ініціали)

[підпис] Горюх М.А.
(підпис) (ініціали)

ВІДГУК

наукового керівника на випускню кваліфікаційну (дипломну) роботу
здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня
групи ЕМРМ-21-4
Вереженка Дмитра Олександровича

На тему: «Забезпечення соціально-економічної безпеки розвитку території».

За матеріалами: Черкаська область

Обсяг виконаної роботи: Дипломна кваліфікаційна робота виконана відповідно до виданого завдання, складається із вступу, трьох розділів, висновків, містить 19 рисунків, 4 таблиці, додатки. Список джерел налічує 32 найменування. Загальний обсяг роботи складає 59 сторінок.

Загальна характеристика роботи. У роботі узагальнено теоретичні положення щодо трактування поняття соціально-економічної безпеки на регіональному рівні; встановлено, що соціально-економічна безпека регіону може бути забезпечена впровадженням ефективного інституційно-економічного механізму; обґрунтовано пріоритети територіальної економічної політики.

Наукова новизна та практична значимість роботи. Наукова новизна полягає в узагальненні методичних і концептуальних засад, а також наданні практичних рекомендацій щодо стратегічних пріоритетів підвищення рівня соціально-економічної безпеки територій. Одержані результати можуть бути використані в роботі міських органів самоврядування, в тому числі в Черкаській області.

Рівень підготовки здобувача. Кваліфікаційна робота підтверджує достатньо високий рівень підготовки здобувача, оскільки характеризує його як дослідника, здатного обґрунтовувати теоретичні знання, змогу аналізувати та робити висновки і пропозиції, що в кінцевому підсумку формує його фахові компетентності.

Позитивні сторони та недоліки в роботі. Дослідження проведено на достатньому професійному рівні, містить постановку проблеми, завдання для її реалізації та висновки. В основу написання кваліфікаційної роботи покладено методи теоретичного аналізу та систематизації, порівняння, аналізу та синтезу. Суттєвих недоліків робота не містить.

Відношення дипломника до виконання роботи та загальна оцінка роботи. В цілому зміст роботи, поставлені завдання і висновки дають можливість стверджувати, що дослідження проведене відповідно затвердженого плану, виконане у визначені терміни, з використанням практичного матеріалу та можливістю його впровадження в діяльність територіальних громад Черкаської області. Кваліфікаційна робота відповідає всім вимогам, і може бути рекомендована до захисту перед ДЕК. За результатами проведеного дослідження її авторка заслуговує присвоєння кваліфікації «магістр».

Керівник кваліфікаційної роботи

Мацелюх Н.П.

Висновок кафедри про кваліфікаційну роботу

Кваліфікаційна робота здобувачки вищої освіти Вереженка Дмитра Олександровича після попереднього захисту розглянута на засіданні кафедри економічної політики, протокол від « 1 » лютого 2023 р. № 10 та допущена до захисту на екзаменаційній комісії.

Звідувач кафедри економічної політики
Керівник освітньо-професійної програми

Мацелюх Н.П.
Мацелюх Н.П.

Бланк оцінювання кваліфікаційної роботи

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, ПІБ
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1. Зміст кваліфікаційної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	28		<i>М</i>
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	8		<i>М</i>
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		<i>М</i>
4. Рецензент	від 0 до 5	5		<i>М</i>
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	46		
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	4		<i>М</i>
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		<i>М</i>
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	20		<i>М</i>
4. Апробація	від 0 до 10	-		<i>М</i>
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	29		<i>М</i>
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	75		
ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ				
Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
75	C	4	13.02.23	<i>Морозов О.В.</i> <i>Посковець В.В.</i> <i>Коробко М.А.</i>
Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС				
Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою		
90-100	A	5 (відмінно)		
80-89	B	4 (добре)		
70-79	C			
60-69	D	3 (задовільно)		
50-59	E			
35-49	CX	2 (незадовільно)		

АНОТАЦІЯ

Забезпечення соціально-економічної безпеки розвитку територій

Мета роботи полягає в визначенні місця економічної безпеки території в системі забезпечення її сталого розвитку.

Завданнями роботи є дослідження використання програмно-цільового підходу у забезпеченні соціально-економічної безпеки регіону; визначення концептуальних засад формування стратегій економічної безпеки території; аналіз рівня економічної безпеки територій; проведення діагностики соціально-економічної безпеки Черкаської області в контексті економічної безпеки України; визначення стратегічних пріоритетів підвищення рівня соціально-економічної безпеки територій.

Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні підходи та практичні аспекти забезпечення соціально-економічної безпеки національної економіки за регіональною компонентою.

Об'єктом дослідження виступає процеси забезпечення соціально-економічної безпеки розвитку територій.

Базою дослідження виступає Черкаська область.

За результатами дослідження узагальнено методичні і концептуальні засади, а також надано практичні рекомендації щодо стратегічних пріоритетів підвищення рівня соціально-економічної безпеки територій.

Практична значущість одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для забезпечення соціально-економічної безпеки розвитку Черкаської області, а також окремі висновки можуть використовуватися для забезпечення соціально-економічної безпеки окремих територій.

Дипломна робота містить вступ, три розділи, висновки, 19 рисунків, 4 таблиці, додатки. Список джерел налічує 32 найменування. Загальний обсяг роботи складає 59 сторінок..

Ключові слова: соціально-економічна безпека, сталий розвиток, системний підхід, стратегічний розвиток територій.

Рік виконання дипломної роботи 2022.

Рік захисту роботи 2023.

SUMMARY

Ensuring Social and Economic Security of the Development of the Territory

The purpose of the work is to determine the place of economic security of the territory in the system of ensuring its sustainable development.

The tasks of the work are the study of the use of a program-targeted approach in ensuring the socio-economic security of the region; definition of the conceptual basis for the formation of strategies for the economic security of the territory; analysis of the level of economic security of territories; diagnosis of socio-economic security of Cherkasy region in the context of economic security of Ukraine; determination of strategic priorities for increasing the level of socio-economic security of territories.

The subject of the study is the theoretical foundations, methodological approaches and practical aspects of ensuring social and economic security of the national economy by regional component.

The object of the research is the processes of ensuring social and economic security of the development of territories.

Cherkasy region is **the basis of the study**.

According to the results of the study, methodological and conceptual principles were summarized, as well as practical recommendations were given regarding strategic priorities for increasing the level of socio-economic security of the territories.

The practical significance of the obtained results is that they can be used to ensure the socio-economic security of the development of the Cherkasy region, as well as individual conclusions can be used to ensure the socio-economic security of individual territories.

The thesis contains an introduction, three chapters, conclusions, 19 figures, 4 tables, appendices.

The list of sources includes 32 names. The total volume of the work is 59 pages.

Keywords: socio-economic security, sustainable development, systematic approach, strategic development of territories.

The year of completion of the thesis 2022.

Year of protection of work 2023.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ	7
1.1. Використання програмно-цільового підходу у забезпеченні соціально-економічної безпеки регіону	7
1.2. Концептуальні засади формування стратегій економічної безпеки території	16
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ	25
2.1. Аналіз рівня економічної безпеки територій	25
2.2. Діагностика соціально-економічної безпеки Черкаської області в контексті економічної безпеки України	37
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІЙ	44
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

В умовах наростання загроз і небезпек глобалізаційного, національного та регіонального масштабів актуалізуються проблеми забезпечення безпеки на різних ієрархічних рівнях управління державою. Проведення адміністративно-територіальної реформи та децентралізація владних повноважень із зміщенням акцентів на рівень місцевих громад зумовили потребу в розробленні новітніх підходів до реалізації цілей, завдань, функцій, стратегічних засад розвитку регіонів, окресленні їх місця й ролі у національному безпековому просторі.

Отже, забезпечення безпеки регіонів в економічній, соціальній, культурній, особистісній та інших сферах залишається пріоритетним завданням у стратегічному та поточному періодах. Розроблення стратегії економічної безпеки регіонів – це важливий інструмент забезпечення комплексного територіального підходу, підвищення конкурентоспроможності, нарощування потенціалу для розвитку, враховуючи реальні та потенційні ризики, загрози та небезпеки.

Проблеми економічної безпеки регіонів і стратегій їхнього розвитку досліджуються вітчизняними й зарубіжними науковцями, такими як: О. Барановський, Р. Беспамятнов, О. Бурбело, Т. Васильців, С. Дохолян, Н. Іванова, В. Кравців, Н. Красніков, О. Копилюк, В. Ляшенко, О. Музичка, В. Петросянц, Т. Патріарх, І. Новікова, І. Сторонянська, Ю. Харазішвілі, В. Чернова, В. Чічканов та інші.

Метою магістерської роботи є визначення місця економічної безпеки території в системі забезпечення її сталого розвитку.

Відповідно до визначеної мети в роботі вирішуються наступні завдання:

- дослідження використання програмно-цільового підходу у забезпеченні соціально-економічної безпеки регіону;
- визначення концептуальних засад формування стратегій економічної безпеки території;

- аналіз рівня економічної безпеки територій;
- проведення діагностики соціально-економічної безпеки Черкаської області в контексті економічної безпеки України
- визначення стратегічних пріоритетів підвищення рівня соціально-економічної безпеки територій.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення соціально-економічної безпеки розвитку територій.

Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні підходи та практичні аспекти забезпечення соціально-економічної безпеки національної економіки за регіональною компонентою.

З метою досягнення поставлених наукових завдань у роботі використовувалися такі методи дослідження: узагальнення та систематизації; розрахунково-аналітичні та порівняльні; економіко-математичні; графічні й табличні; кластерного аналізу; системного аналізу; синтезу; програмно-цільовий підхід.

Інформаційно-нормативною базою дослідження стали закони України, Укази Президента України, нормативні документи Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, офіційні матеріали територіальних органів Державної служби статистики України, офіційні матеріали та публікації міжнародних організацій, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в узагальненні методичних і концептуальних засад, а також наданні практичних рекомендацій щодо стратегічних пріоритетів підвищення рівня соціально-економічної безпеки територій.

Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, містить 19 рисунків, 4 таблиці, додатки. Список джерел налічує 32 найменування. Загальний обсяг роботи складає 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

1.1. Використання програмно-цільового підходу у забезпеченні соціально-економічної безпеки регіону

За сучасних реалій України забезпечення соціально-економічної безпеки регіону розглядається як головна стратегічна мета державного управління та регулювання. Криза в Україні не дозволяє забезпечити необхідні темпи розвитку ринкових регуляторів, що спричиняє погіршення соціально-економічного стану регіонів і країни в цілому. На сучасному етапі ми маємо структурно деформовану і розбалансовану соціально-економічну систему в регіоні, з численними загрозами значного посилення, які потребують більш ефективних дій.

Кризова ситуація в регіонах і в країні в цілому передбачають використання ефективних методів державного управління та адміністрування. Один з найперспективніших засобів профілактики і нейтралізації загроз економічній безпеці регіону є метод цілеспрямованого програмування соціально-економічного розвитку територій, а саме: використання цільових програм соціально-економічного розвитку, що підтверджує зарубіжний досвід регіонального управління. Програми є важливим інструментом, який сприяє позитивній зміні ситуації в регіоні на внутрішньому та зовнішньому ринках, а отже, покращення їх соціально-економічної безпеки.

Економічна безпека є фундаментальною основою економічно ефективної держави в цілому. Економічно ефективна держава – це держава, що відстоює свої національні інтереси і забезпечує свою національну економічну безпеку в певний час за даних обставин в умовах необмеженої міжнародної конкуренції. Без забезпечення економічної безпеки практично неможливо вирішити ні одного завдання на внутрішньодержавному і міжнародному рівнях.

Стан економічної безпеки України в цілому перебуває у тісному зв'язку із забезпеченням сталого розвитку всіх її регіонів. Популярне сьогодні політичне гасло «Сильні регіони – сильна держава» досить повно характеризує економічну стратегію України, за допомогою реалізації якої передбачається забезпечення економічної безпеки регіонів.

Згідно з досвідом країн, які розвиваються або оговталися від економічної кризи, програмно-орієнтований підхід до економічної безпеки не тільки за виробничо-кількісними показниками, а й за соціально-якісними, у поєднанні з реалізацією окремих проєктів, є ефективним для соціально-економічної системи регіону. Його використання передбачає соціально-економічне програмування із залученням громадськості в контексті реалізації конкретних завдань та дає можливість наблизитися до світових стандартів ефективності державного регулювання.

Досвід забезпечення економічної безпеки в США і Канаді свідчить про доцільність і необхідність впровадження принципів стратегічного програмування, яке є одним із ефективних засобів впливу на розвиток регіональних соціально-економічних систем. Система стратегічного соціально-економічного програмування економічної безпеки регіону включає стратегічні цілі, тактичні завдання, фактори та організаційні засоби. Тому стратегічне програмування враховує як актуальні регіональні проблеми, так і перспективи і цілі.

Перевага використання програмно-цільового підходу в контексті забезпечення економічної безпеки регіону особливо помітна в контексті ринкового механізму та системної економічної кризи управління. Програмно-цільовий підхід до вирішення регіональних проблем, у тому числі забезпечення економічної безпеки регіону, слід розглядати як інструмент регіональної політики, який одночасно забезпечує формулювання цієї політики в цілому та її реалізацію у вигляді конкретних програм різного рівня та призначення [29].

Системне використання потенціалу регіону в системі економічної безпеки територій є одним із основних засобів наближення до європейських стандартів. Програми регіонального розвитку можуть бути реальним інструментом прискорення реформування економіки регіону.

Програмно-цільовий підхід розуміється як реалізація комплексу планових, організаційних, економічних і інформаційних заходів, що дозволяє підпорядкувати діяльність усіх суб'єктів господарювання регіону досягненню встановлених цілей, якими є розвиток соціально-економічної системи [7, с.71].

Використання програмно-цільового підходу до забезпечення економічної безпеки регіону дозволить [10]:

- розробити систему показників економічної безпеки з обов'язковим використанням порогових значень, що відповідає цілі економічного розвитку;

- підвищення ефективності процесів управління регіональними економічними процесами, що впливають на рівень економічної безпеки;

- досягти прозорості дій регіонального управління щодо економічної безпеки;

- підвищення якості та ваги управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки регіону;

- визначити та вирішити пріоритети та завдання регіональної економіки; узгоджувати заплановані заходи за термінами та ресурсами;

- посилити відповідальність розробників і виконавців запланованих заходів для досягнення мети та результату.

Програму забезпечення соціально-економічної безпеки регіону доцільно назвати інтегрована система цільових програм (підпрограм) розвитку регіону, яка комплексно передбачає створення заходів щодо розвитку соціально-економічної системи регіону в заданому напрямку з метою підвищення ефективності програмно-цільового програмного методу як інструменту регулювання регіональної економіки. Для забезпечення регіональної економічної безпеки необхідно скоротити кількість програм регіонального розвитку до найважливіших; забезпечити узгодженість підпрограм і

міжпрограмну координацію; встановлювати планування цифр лише після ретельного наукового обґрунтування; замінити об'єкти керування ресурсами. Одним із факторів, що гальмують удосконалення регіонального управління в Україні, є відсутність необхідних тактичних інструментів, які б змогли реалізувати стратегічні цілі регіональної політики, викладені в нормативі документи, основним з яких є забезпечення економічної безпеки.

На сучасному етапі забезпечення соціально-економічної безпеки регіону як комплексне завдання не висвітлюється у жодній з програм соціально-економічного розвитку регіонів України, використовуються лише окремі індикатори. Як свідчить досвід використання програмно-цільового методу в регулюванні економіки регіону, а саме визначення горизонтів соціально-економічного розвитку, результати виконання програм досягаються дуже рідко, в тому числі шляхом прийняття наступної програми без достатнього аналізу результатів попередньої і дуже низьке ресурсне забезпечення. Однією з основних причин, на нашу думку, є неефективне використання системного підходу та відмова від забезпечення економічної безпеки регіону як основної стратегічної мети.

Крім того, виходячи з суті економічної безпеки, сталий розвиток є не лише елементом, а й результатом забезпечення процесу економічної безпеки. Тому стратегія економічної безпеки має бути невід'ємною частиною стратегії соціально-економічного розвитку.

Ефективним інструментом реалізації регіональної економічної безпеки є цільові комплексні програми та стратегії на регіональному рівні [32, с. 90]. Під Програмою розуміється комплекс соціально-економічних, виробничих, науково-дослідних, організаційних та інших заходів, пов'язаних з ресурсами, виконавцями та умовами проведення реалізації, які орієнтовані на вирішення конкретної соціально-економічної проблеми регіону – підвищення рівня економічної безпеки. Регіональні програми зараз покликані відігравати нову роль, яка є найефективнішою у процесі регулювання ринкової економіки, інтеграція держави, територіальних, колективних та індивідуальних інтересів.

Пропорційність і збалансованість розвитку всіх галузей і сфер народного господарства є однією з основних умов економічної безпеки регіону. З точки зору вільного підприємництва держава повинна регулювати політичні, економічні та соціальні процеси.

Основними завданнями Програми є [10]:

підвищення економічної свободи регіону за умови територіальної цілісності України;

підвищення ефективності регіональної соціально-економічної політики шляхом впровадження OEM для забезпечити економічної безпеку;

своєчасне прогнозування та виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці регіону;

розроблення та реалізація оперативних і довгострокових заходів щодо запобігання та знешкодження дестабілізуючих факторів;

досягнення темпів регіонального розвитку, достатніх для формування прийняттого рівня економічної безпеки для регіону;

інтеграція економічних інтересів усіх суб'єктів регіону;

використання міжгалузевої та міжрегіональної інтеграції;

розвиток інтелектуального потенціалу регіону, що сприятиме подоланню науково-технічної і технологічної відсталості;

забезпечення європейських стандартів у соціальній сфері регіону шляхом економічного розвитку;

покращення екологічної ситуації в регіоні.

Усі прогнозні позиції такої Програми формуються відповідно до єдиних державних стандартів соціально-економічного розвитку з урахуванням особливостей розвитку регіону. Таким чином, Програма економічної безпеки регіону визначає напрямки структурної перебудови економічної системи регіону з урахуванням місцевого потенціалу та особливостей території і складається на основі економічних прогнозів його розвитку. Головною умовою ефективності Програми є поєднання пріоритетів і найбільш перспективних напрямків розвитку регіону з його можливостями, а саме

природні ресурси, інноваційний, людський, науковий та інші потенціали. Проте ефективна програма управління потребує відповідного статусу регіонального економічного менеджменту та цілеспрямованого об'єднання зусиль усіма суб'єктами господарювання регіону.

Державне регулювання економічних процесів має бути спрямоване на відновлення оптимальних пропорцій між виробництвом, обміном, розподілом і споживанням, а також сприяти економічній безпеці. Удосконалення соціально-економічної політики шляхом використання програмно-цільового підходу може зменшити фактор невизначеності, ризики та загрози економічній безпеці регіону. Тому одна з головних функцій економіки регіонального управління в процесі підвищення економічної безпеки території є регулювання, яке ґрунтується на постійному контролі і вдосконаленні соціально-економічних відносин.

Планування процесу забезпечення економічної безпеки регіону має поєднувати державу і ринок регуляторів, а також громадську позицію щодо напрямів і курсу економічного розвитку території.

Процес регіонального планування повинен включати кроки моніторингу та контролю, які дозволяють своєчасно коригувати цілі, яких потрібно досягти. Водночас такі проекти, як відродження стабільної, самобутньої та незалежної економіки регіонів, що гарантує зростання економічної безпеки на всіх рівнях, є обов'язковими.

Досягнення прийняттого рівня економічної безпеки на регіональному рівні неможливе без реорганізації функцій і відповідальності менеджменту регіональної економіки та оцінки ефективності їх діяльності під час виконання відповідних етапів Програми.

Планомірний розвиток економіки на місцях потребує наполегливої роботи, ретельного аналізу, довгострокової перспективи інвестування на інноваційній основі та залучення до розробки Програми максимальної кількості актуальних спеціалістів і населення території. Суб'єкти, які знаходяться на єдиній економічній платформі, повинні бути готові починати

(навіть із певним ризиком для себе) конкретні проекти, які мали б тривалий позитивний вплив на підвищення економічної безпеки території. Досягнення цілей, визначених у стратегічних планах регіонального розвитку, мають базуватися на створенні умов для вирішення існуючих проблем.

Безпосередніми виконавцями основних завдань щодо реалізації положень Стратегічної програми економічної безпеки є місцеві органи влади, органи місцевого самоврядування, державні установи та організації. Їх діяльність у районах передбачена Програмою, створить умови для заохочення та спрямування дій комерційних підприємств, громадян, громадських та інших організацій відповідно до передбачених цілей та пріоритетів.

Таким чином, реалізація Програми повинна бути результатом злагоджених спільних зусиль, консолідуючим фактором усіх конструктивних сил. Організаційними та інституційними умовами ефективності регіонального управління є [10]:

- наявність відповідної законодавчої бази, що регулює реалізацію стратегії;

- визначення мети (цілей) управлінської діяльності;

- фінансове забезпечення реалізації стратегії;

- визначення інституцій, відповідальних за реалізацію стратегії;

- визначення суб'єктів, механізмів та інструментів регіонального управління.

Суб'єктами реалізації Програми економічної безпеки регіону, крім державної влади, також можуть бути агентства регіонального розвитку, фонди регіонального розвитку, центри з інноваційного розвитку та територіальні громади. Обласні ради відповідають за визначення основних пріоритетів Стратегічної програми із урахуванням норм, закладених у Державній стратегії регіонального розвитку України та затвердження офіційного статусу Регіональної програми. Некомерційні громадські організації регіонального розвитку, що діють на основі партнерства між державними, приватними та громадським секторами забезпечують тісну взаємодію з органами державної

влади, місцевого та регіонального самоврядування, політичними та державними установами. Основними напрямками роботи громадського руху є [2]:

- оцінка соціально-економічної ситуації в регіоні;

- взаємодія з органами влади щодо планування соціально-економічного розвитку та покращення інвестиційного клімату;

- активна участь у розробці, обговоренні, прийнятті та реалізації стратегії регіонального розвитку; участь у розробці оперативних планів реалізації стратегії;

- сприяння інвестиціям у конкретні регіональні проекти;

- співпраця з міжнародними фінансовими установами щодо залучення інвестицій та отримання технічної допомоги;

- пошук партнерів і вплив на потенційного інвестора з метою активізації їх діяльності у сфері регіонального розвитку;

- вплив на політику уряду з метою створення сприятливого інституційного та інвестиційного середовища для посилення регіонального (і місцевого) розвитку;

- створення стратегічних інвестиційних проектів, сприяння залученню інвестиційних ресурсів у регіони [2, с. 14-16].

Державна фінансова підтримка та забезпечення Програми стратегічного розвитку регіону забезпечується через [10]:

- державний, обласні, районні бюджети, бюджети сіл і селищ області;

- пенсійний і соціальний фонди;

- фонди охорони навколишнього природного середовища;

- інші джерела, не заборонені законодавством.

Стратегічні програми регіонального розвитку мають передбачати залучення недержавних джерел вітчизняного та іноземного капіталу до відповідних напрямів регіонального розвитку; державне та недержавне кредитування стратегічних програм і проектів; ресурси банківських і небанківських фінансових установ, власний капітал та ін.

В процесі фінансування реалізації стратегії, усі підрядники мають забезпечити виконання запланованих завдань. Це здійснюється шляхом залучення мінімального обсягу бюджетних ресурсів та максимального їх використання. Контроль за цільовим та ефективним використанням коштів на реалізацію стратегічних програм забезпечується головним розпорядником коштів – районною (обласною) радою [29, с. 17].

Більш високий рівень ефективності управління означає використання методів управління, які дозволяють досягнути бажаного результату із найменшими витратами. Результатом є ступінь досягнення індикаторів, визначених в рамках стратегічної програмної цілі забезпечення економічної безпеки регіону, основним з яких має стати інноваційний розвиток регіону.

Враховуючи, що програма для вдосконалення економічної безпеки і, відповідно, соціально-економічного розвитку регіону є комплексною, і Стратегічною метою її реалізації є покращення найважливіших соціально-економічних параметрів розвитку регіону, то методологія оцінки ефективності програми повинна бути заснована, на нашу думку, на методологічних підходах і концепціях, що використовуються для оцінки соціально-економічного становища регіонів. Досягнення визначеної у Стратегічній програмі мети потребує оцінки регіональної ефективності управління, яку можна визначити наступним чином [10]:

ступінь досягнення поставлених цілей – використовується при оцінці ефективності управління дії органів щодо реалізації поставлених цілей і завдань;

відношення ефекту від управління до витрат на управління.

Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону можливе шляхом функціонування ефективного організаційно-економічного механізму, як взаємопов'язаної системи економічних відносин всередині загальної економічної системи. Ця система постійно знаходиться під впливом ризиків, деякі з яких пов'язані з лібералізацією української економіки. Програмно-цільове програмування дозволяє сформулювати пріоритети регіональної

соціально-економічної політики, визначити послідовність і умови вирішення соціально-економічних проблем, стабілізації умов підприємницької діяльності, підвищення ділової активності підприємництва, гармонізують діяльність суб'єктів господарювання, раціонально інтегрують інтереси галузей та окремих територій, спрямованих на розвиток усієї соціально-економічної системи регіону і, як наслідок, забезпечити прийнятний рівень економічної безпеки.

1.2. Концептуальні засади формування стратегій економічної безпеки територій

Нерівномірність економічного розвитку, депресивність, загострення соціальних, міграційних, демографічних, інноваційно-інвестиційних проблем регіонів зумовлюють необхідність формування систем і стратегій їхньої економічної безпеки. Стратегії регіонального розвитку, основною складовою яких є економічна, розробляються на макроекономічному й рівні окремих регіонів. Вважаємо, що стратегія економічної безпеки має бути пріоритетним напрямом у забезпеченні цілей інклюзивного розвитку регіонів, їхньої конкурентоспроможності та стабільності. Реалізація комплексного територіального підходу як засаднича основа стратегій регіонального розвитку (разом із такими елементами, як суб'єкти, об'єкти, фінансування, програмування, просторове планування, міжвідомча координація) має включати також елемент регіональної безпеки – економічної, особистісної, екологічної, енергетичної, продовольчої тощо.

Варто підкреслити існування різноманіття у підходах до розкриття суті та особливостей стратегії економічної безпеки регіонів. Згідно з одним з них стратегія – це орієнтир досягнення конкретних, довгострокових і чітко визначених цілей. Зокрема, Ю. Харазішвілі та В. Ляшенко, розробляючи етапи сталого розвитку на регіональному рівні, розглядають стратегування як

визначення стратегічних орієнтирів сталого розвитку з позицій економічної безпеки [28, с. 129].

Стратегію економічної безпеки регіону як нормативний документ трактує В. Чернова та зазначає, що вона являє собою нормативно-правовий і організаційнометодичний документ, який відображає дії суб'єктів управління регіону з досягнення стратегічних і тактичних цілей його економічної безпеки [30, с. 346]. Вагомість цього дослідження виражається параметрами стратегії, які, з позицій ученої, охоплюють об'єкти та суб'єкти, загрози економічній безпеці, їхні джерела, критерії та параметри стану регіональної економіки, що відповідають вимогам безпечного розвитку регіону, критерії та індикатори, потенційні збитки, конкретні заходи, механізми регіональної економічної політики, спрямовані на забезпечення економічної безпеки регіону в умовах врахування часового періоду, фінансових і соціальних обмежень, нестабільності і неоднорідності інтересів суб'єктів господарювання [30, с. 347]. Такий підхід важливий як документальне підтвердження орієнтирів та основних положень, які регламентують стратегію економічної безпеки регіону.

Відповідно до динамічного та предметного підходу стратегія економічної безпеки – це довгостроковий, кількісно та якісно визначений напрям розвитку регіону, який стосується конкретних сфер економіки та забезпечує безпеку їх функціонування. Тому поділяємо думку учених про те, що стратегія розвитку регіону забезпечує «конкурентоспроможність, оптимальний розподіл ресурсів, вибір пріоритетів і основних цілей, капіталізацію сильних сторін регіону і нівелювання слабких» [22, с. 43].

О. Бурбело, Т. Патріарх та інші представили місце економічної безпеки регіону в системі його соціально-економічного розвитку та визначили, що довгостроковою метою концепції стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України є зменшення вірогідності виникнення в певному регіоні держави кризових явищ соціально-економічного характеру [6, с. 137].

Вітчизняні науковці запропонували підхід, який ґрунтується на

виявленні кризових ситуацій та явищ у регіонах і обґрунтували його як пріоритетний напрям економічної безпеки. Аналогічний підхід декларують В. Чічков та Л. Беляєвська-Плотнік, які стверджують, що концепція регіональної соціально-економічної безпеки має бути представлена як превентивна система, яка завчасно попереджує кризи у регіоні [31, с. 655].

Традиційний підхід базується на концепції економічної безпеки території, основою якої є ефективність економіки та конкурентоспроможність регіону. У межах таких досліджень розроблений методичний інструментарій і показники-індикатори, які дозволяють ранжувати регіони за станом та рівнями економічної безпеки.

Існує точка зору про необхідність використання полюсів росту в економічній сфері регіону, які акумулюють основні загрози й ризики та відображають промислові кластери як основу конкурентоспроможності та економічної безпеки регіону. Зокрема, І. Новікова та М. Красніков запропонували алгоритм формування кластерної політики як інструменту економічної безпеки регіону, який охоплює виокремлення точок росту, пов'язаних підприємств і галузей, аналіз інформаційних ресурсів, розроблення системи стимулювання, виробництво та просування ключових товарів і послуг [19].

Н. Іванова наголошує на важливості розроблення стратегії економічної безпеки, яка є відносно сталою складовою політики економічної безпеки та передбачає визначення мети і завдань системи забезпечення національної економічної безпеки, напрямів їх вирішення, а також форм і способів застосування відповідних сил і засобів, можливість їх перегрупування, створення необхідних резервів для нейтралізації та локалізації можливих загроз [14, с. 18]. Цей підхід відображає важливість ідентифікації та нейтралізації загроз і небезпек у процесі стратегування економічної безпеки.

Розроблення стратегії економічної безпеки регіонів на основі їхньої самодостатності та ефективного використання наявного ресурсного потенціалу й підвищення рівня життя населення представлена у дослідженнях

В. Петросянц і С. Дохолян. Ресурсорієнтований підхід, який базується на внутрішньому фінансово-економічному потенціалі регіону як цілісної соціально-економічної системи відображає його можливості як самостійного суб'єкта господарювання в умовах децентралізації.

Стратегія економічної безпеки регіонів має відзначатися не лише цільовою спрямованістю, але й відповідати певним характерним ознакам, зокрема [16]:

1) за ступенем ієрархії вважатися функціональною стратегією, спрямованою на захист фінансово-економічної діяльності підприємницьких структур від різних загроз шляхом формування довгострокових напрямів розвитку;

2) бути засобом адаптації до динамічних умов господарювання зі спрямуванням на довгострокову фінансову стабільність;

3) мати перспективну спрямованість, альтернативність і часовий вимір [16, с. 111].

Отже, до основних характеристик стратегії економічної безпеки регіонів, на нашу думку, доцільно віднести такі: спрямованість на довгострокові орієнтири розвитку, програмно-нормативний характер, ресурсорієнтованість, превентивність та антикризовість. Ураховуючи зазначене, стратегія економічної безпеки регіону – це довгостроковий, сформований на основі комплексного територіального підходу програмно-орієнтований напрям реалізації заходів, які мають превентивний і реактивний антикризовий характер з реагування на ризики, загрози й небезпеки, відновлення і підтримання сталого розвитку економічного потенціалу, фінансової достатності та конкурентоспроможності.

Вважаємо, що формування стратегії економічної безпеки регіону необхідно здійснювати у послідовності, представленій на рис. 1.1.

Процедура стратегування ґрунтується на чіткій послідовності, конкретизації основних етапів її розроблення та охоплює альтернативність у

виборі пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки регіону та комплекс заходів, які деталізовані нижче.

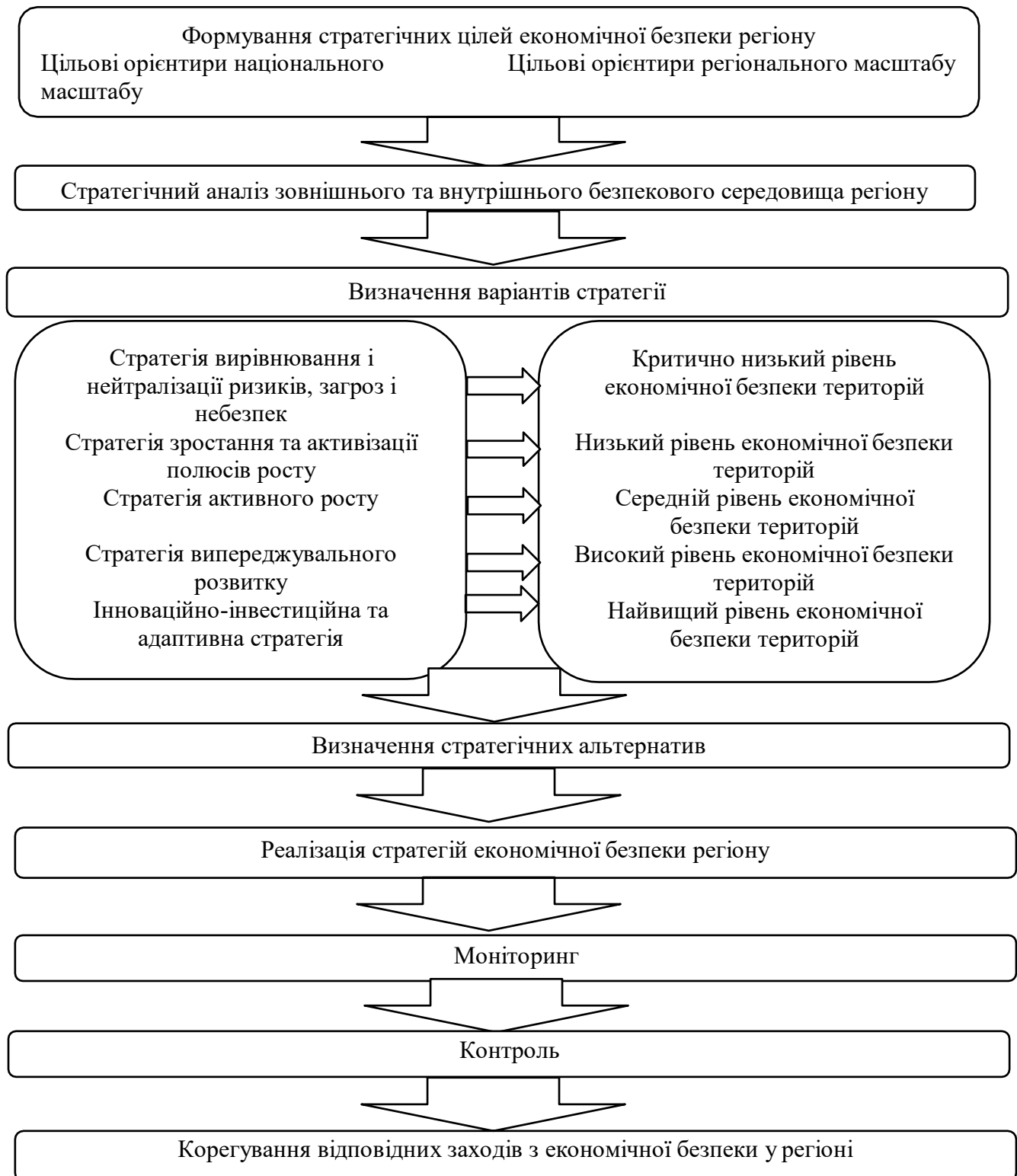

Рис. 1.1. Формування стратегії економічної безпеки регіону

Джерело: [26]

1. Формування стратегічних цілей економічної безпеки регіону, враховуючи ієрархію управління.

1.1. Цільові орієнтири, задекларовані Стратегією національної безпеки України, реалізація яких забезпечується на регіональному рівні: сталий розвиток економіки, її модернізація та інтеграція у зовнішньоекономічний простір, забезпечення розвитку людського капіталу, фінансової децентралізації, зовнішньоекономічної, екологічної, продовольчої безпеки, державно-приватного партнерства тощо.

1.2. Обґрунтування безпекоорієнтованих цілей стратегії економічної безпеки регіонів: ідентифікація, мінімізація та нейтралізація ризиків, загроз і небезпек на мезорівні, враховуючи типи територій; підвищення конкурентоспроможності та рівня безпеки, враховуючи фінансову, виробничу, бюджетну, демографічну, соціальну, інноваційно-інвестиційну складові; гарантування особистісної безпеки та розвиток людського, культурно-освітнього потенціалу.

2. Стратегічний аналіз зовнішнього й внутрішнього безпекового середовища регіону. Проводиться з позицій екзогенних та ендегенних ризиків, загроз і небезпек потенційного та реального характерів та охоплює визначальні складові економічної безпеки.

Більшість підходів до оцінювання економічної безпеки на регіональному рівні ґрунтуються на таких методах: показників і коефіцієнтів, багатовимірного статистичного аналізу, ранжування територій, індикаторів, їх порогових значень, бальних оцінок, системного, системно-динамічного, економіко-математичного моделювання та інших. Авторська методика визначення рівня економічної безпеки регіонів базується на показниках-індикаторах, розрахунку інтегральної бальної оцінки та ранжуванні їх за рівнем безпеки на критично низький, низький, середній, високий, найвищий.

3. Визначення варіантів стратегій. Залежно від рівня економічної безпеки регіону та його конкурентоспроможності розробляються відповідні стратегії. Варто зазначити, що наукові та прикладні дослідження з питань

стратегій економічної безпеки регіонів залишаються нечисленними. Зокрема, Р. Безпам'ятний запропонував чотири типи стратегій: 1) забезпечення комплексної економічної безпеки; 2) безпечного випереджувального соціально-економічного розвитку; 3) забезпечення безпеки економічних пріоритетів розвитку; 4) адаптивної економічної безпеки [1]. Вагомим недоліком цього підходу є те, що автор не представив характеристик означених стратегій.

Учені ДУ «Інститут регіональних досліджень НАН України імені М. І. Долишнього» в аналітичній доповіді з питань регіональної політики в Україні акцентували на тому, що «...визначальною вимогою до розробки регіональних стратегій розвитку є визначення принаймні однієї із стратегічних цілей із врахуванням смарт-спеціалізації» [25, с. 4]. Отже, визначаючи рівень економічної безпеки регіону, необхідно детально визначати стан інноваційно-інвестиційної складової та смарт-спеціалізацію і розробляти стратегії економічної безпеки, які запропоновано систематизувати на такі [25]:

1) стратегії вирівнювання та нейтралізації ризиків, загроз і небезпек для територій з ознаками депресивності й критично низьким рівнем безпеки – спрямовані на подолання дисбалансів у соціально-економічній системі регіону, відновлення позитивних параметрів зростання економіки, пріоритетних видів діяльності, індикаторів фінансової, соціальної, демографічної та інших складових безпеки;

2) стратегії зростання та активізації полюсів росту – орієнтовані на смарт-спеціалізації, визначення прибуткових видів економічної діяльності регіону, зростання обсягів інновацій та інвестицій і подолання низького рівня економічної безпеки;

3) стратегії активного росту – передбачають позитивну динаміку розвитку економічної підсистеми регіону та показників її безпеки, нарощення внутрішнього потенціалу для модернізаційного економічного прориву;

4) стратегії випереджувального безпекоорієнтованого розвитку – характерні для регіонів-лідерів з високим рівнем розвитку економічної

підсистеми регіону та його безпеки з орієнтацією на перспективне нарощення регіональних показників індикаторів економічної активності та безпеки. Ураховуючи транскордонне положення 19 областей України, такі стратегії мають також орієнтуватись на стратегічну економічну транскордонну інтеграцію та безпековий вимір такої співпраці;

5) інноваційно-інвестиційна й адаптивна стратегія – характерна для області з найвищим рівнем економічної безпеки з базуванням на достатності фінансового забезпечення, концентрації інноваційно-інвестиційного потенціалу у цьому регіоні.

4. Визначення стратегічних альтернатив і пріоритетів економічної безпеки регіону. Стратегічні альтернативи є засобом реалізації та вибору конкретних стратегій, можливостей їх комбінування, враховуючи реальний рівень економічної безпеки, фінансового забезпечення розвитку регіону, його смарт-спеціалізації та ризиків, загроз і небезпек екзогенного та ендогенного середовища. Стратегічні альтернативи необхідно ґрунтувати на методиці SWOT-аналізу, PEST-аналізу, кластерів, регіональних активів, бенчмаркінгу, показників інноваційності за методикою Європейської комісії тощо. Під час їх обґрунтування необхідно досліджувати відповідність загальним цілям розвитку регіону, взаємозв'язок з іншими стратегіями, зокрема регіональною, оцінювати ефективність, безпекоорієнтованість і здатність посилювати й розвивати сильні сторони економіки.

5. Реалізація стратегії економічної безпеки регіону – це цілеспрямована діяльність щодо досягнення визначених цільових орієнтирів.

6. Моніторинг детермінантів процесу управління економічною безпекою. Формування системи економічної безпеки передбачає наявність безперервного процесу акумуляції, аналізу й оцінювання показників-індикаторів, їх моніторингу з позицій захисту від загроз екзо – та ендогенного характеру в регіоні. Підтримуємо твердження, що моніторинг безпечного розвитку регіону – це безперервно діюча система збору й аналізу статистичної інформації, проведення необхідного опитування різних верств населення

(інформаційно-аналітичні дослідження), діагностики стану і тенденцій розвитку регіональної економіки й суспільного самопочуття [31, с. 661].

7. Контроль. Стратегічний контроль полягає у виявленні відповідності задекларованих стратегічних орієнтирів і фактичного рівня розвитку економічної безпеки у регіоні.

8. Корегування відповідних заходів з економічної безпеки у регіоні. Корегування стратегій і стратегічних і фактичних показників та індикаторів економічної безпеки є необхідною процедурою управлінського процесу, оскільки функціонування ефективної системи регіональної безпеки базується на сценарному варіанті розвитку подій – оптимістичному, раціоналістичному, оптимальному.

Отже, проведене дослідження засадничих підходів до формування стратегій економічної безпеки регіонів дозволило виокремити існуючі теоретичні підходи до розкриття суті цієї дефініції, розглянути її як довгостроковий, сформований на основі комплексного територіального підходу програмно-орієнтований напрям реалізації заходів, які мають превентивний і реактивний антикризовий характер з реагування на ризики, загрози й небезпеки, відновлення, підтримання сталого розвитку економічного потенціалу, фінансової достатності та конкурентоспроможності.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

2.1. Аналіз рівня економічної безпеки територій

З метою запобігання кризових явищ та попередження загроз у країні необхідно безперервно здійснювати моніторинг стану економічної безпеки регіонів. Основою аналізу проведення моніторингу є розгляд регіону як території, економічної системи та економічного простору

Рівень економічної безпеки країни визначає загальний стан безпеки її територій, який оцінюється критеріями або індикаторами у певний період часу. В свою чергу, під критерієм економічної безпеки країни слід розуміти оцінку стану економіки, що вимірюється певним набором показниками, що відображають сутність економічної безпеки. З огляду на це, критеріальна оцінка економічної безпеки містить у собі наступні оцінки [27]:

- 1) ресурсного потенціалу, а також можливостей його розвитку;
- 2) рівня ефективності використання капіталу, ресурсів, праці та його відповідності рівневі в розвинутих країнах, а також рівневі, за якого загрози зовнішнього, внутрішнього характеру зводяться до мінімального значення;
- 3) конкурентоздатності економіки;
- 4) цілісності території країни та її економічного простору;
- 5) незалежності, суверенітету, можливості протистояння зовнішнім загрозам різного рівня;
- 6) умов вирішення або запобігання соціальних конфліктів, соціальної стабільності.

Сутність економічної безпеки реалізується також у системі показників, які мають назву – індикатори економічної безпеки країни. Розрізняють фінансові, соціальні та економічні індикатори.

Найважливішим способом підтримки відповідного статусу безпеки є формування системної позитивної динаміки, реалізація якої приводить до

поліпшення функціонального стану соціально-економічних систем на різних територіальних рівнях.

Для аналізу економічної безпеки регіонів України використаємо порядок розрахунку інтегрального показника економічної безпеки, запропонований М. Книш і А. Смалійчуком [12], який включає:

- а) обрання показників, що є складовими економічної безпеки на рівні області;
- б) здійснення кількісної оцінки компонентів економічної безпеки окремих регіонів з використанням методів формалізації;
- в) проведення процедури класифікації регіонів відповідно до рівнів їх економічної безпеки;
- г) розробку карти економічної безпеки регіонів України.

Для формування інтегрального показника економічної безпеки регіону застосовано метод таксономічного аналізу [12], головною метою використання якого є побудова узагальнюючої оцінки. Таксономічний показник розраховується за класичним алгоритмом таксономічного аналізу.

Н. Кузьминчук і Д. Доля так сформулювали переваги таксономічного методу: «На підставі методу таксономії, який здатний упорядкувати багатовимірний статистичний матеріал в єдину кількісну характеристику, можлива побудова узагальнюючої оцінки складного об'єкта або процесу» [17, с. 67]. Характерна особливість даної методики аналізу соціально-економічного розвитку регіонів - велика кількість показників, які в основному вимірюються за різними шкалами, тому при розрахунку на їх основі інтегрованого показника використовуються стандартизовані дані. Критеріями економічної безпеки повинні бути реальні статистичні показники, за якими оцінюється стан господарства країни з позиції забезпечення його сталого розвитку.

На основі даних Державної служби статистики України обрано такі показники соціально-економічного розвитку регіонів (без урахування АР Крим і тимчасово окупованих територій) за даними 2020 р.:

- кількість наявного населення (рис. 2.1);

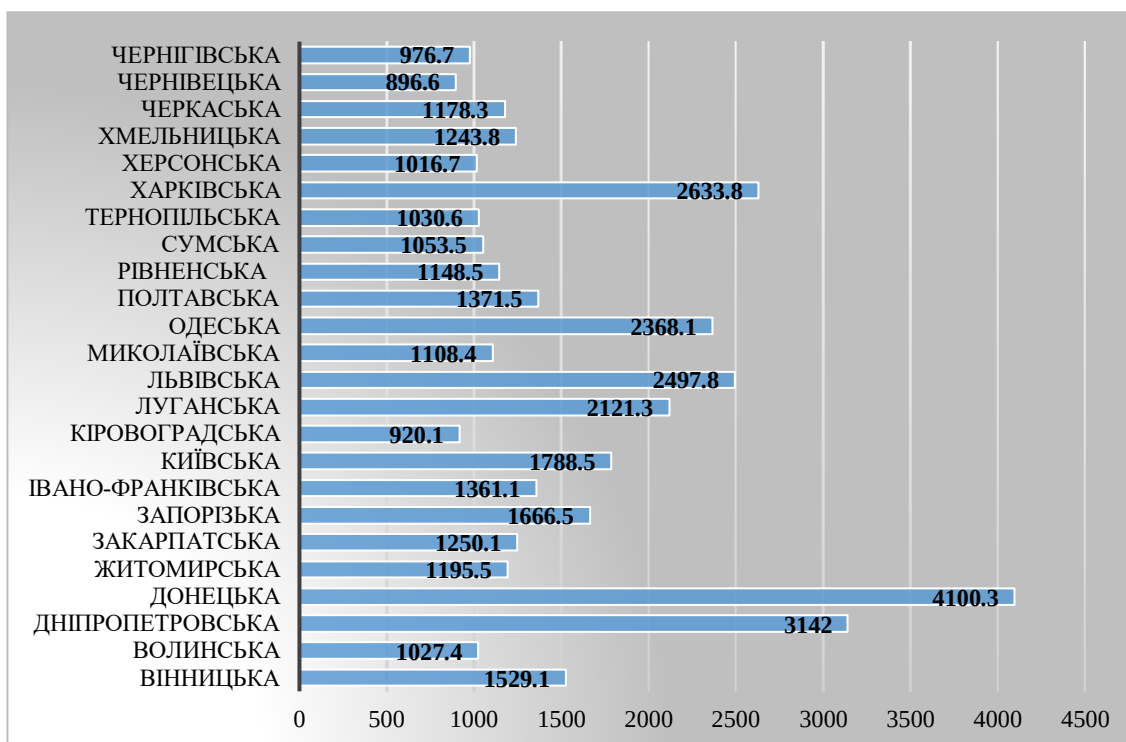

Рис. 2.1. Чисельність наявного населення за регіонами у 2020 р.

Джерело: складено автором за даними [20]

- дохід населення на одну особу;

- витрати населення на одну особу (рис. 2.2);

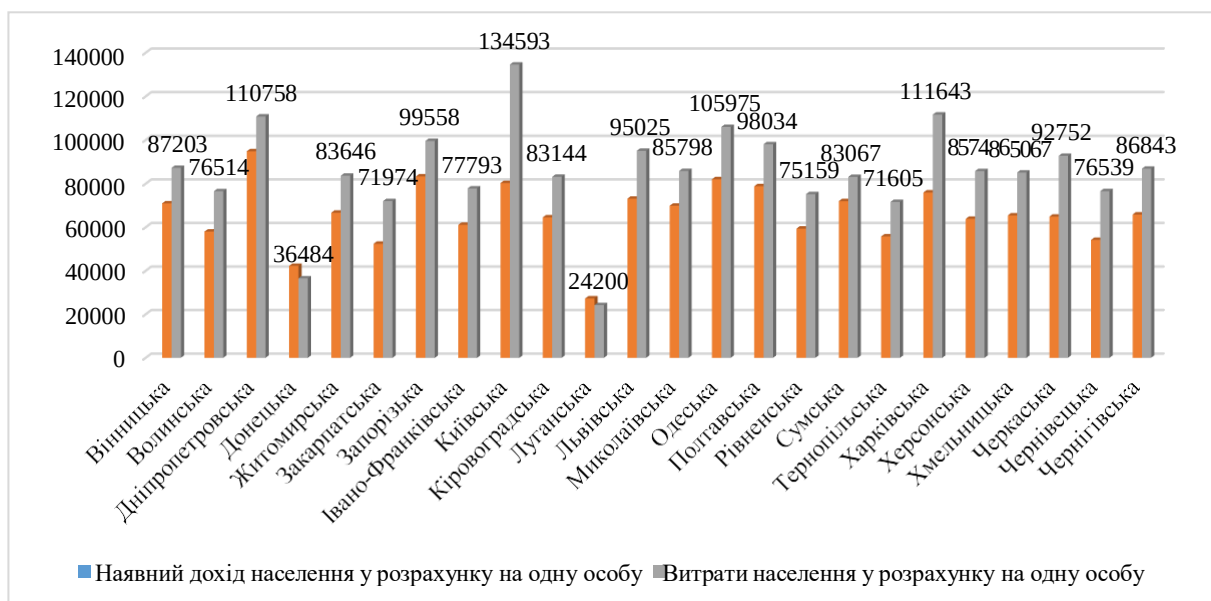

Рис. 2.2. Розмір доходів і витрат в розрахунку на 1 особу по регіонах за 2020 рік

Джерело: складено автором за даними [20]

- середньомісячна заробітна плата в регіоні (рис. 2.3);

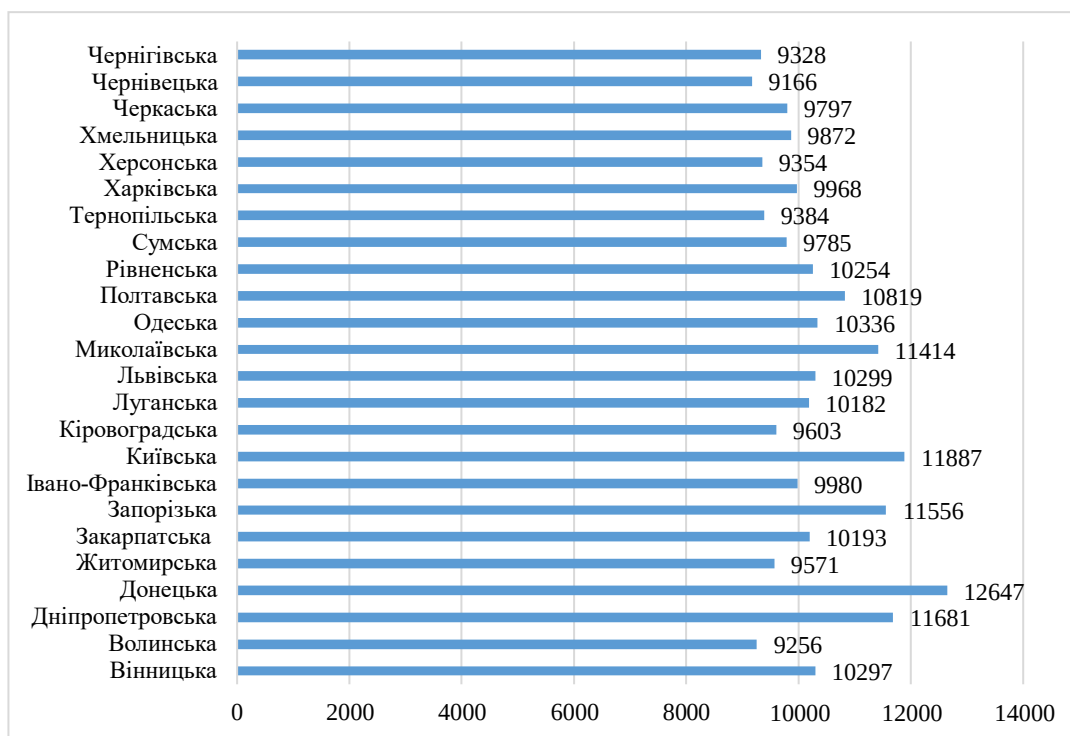

Рис. 2.3. Розмір середньомісячної заробітної плати в розрізі регіонів за 2020 рік

Джерело: складено автором за даними [20]

- індекс споживчих цін (рис. 2.4);

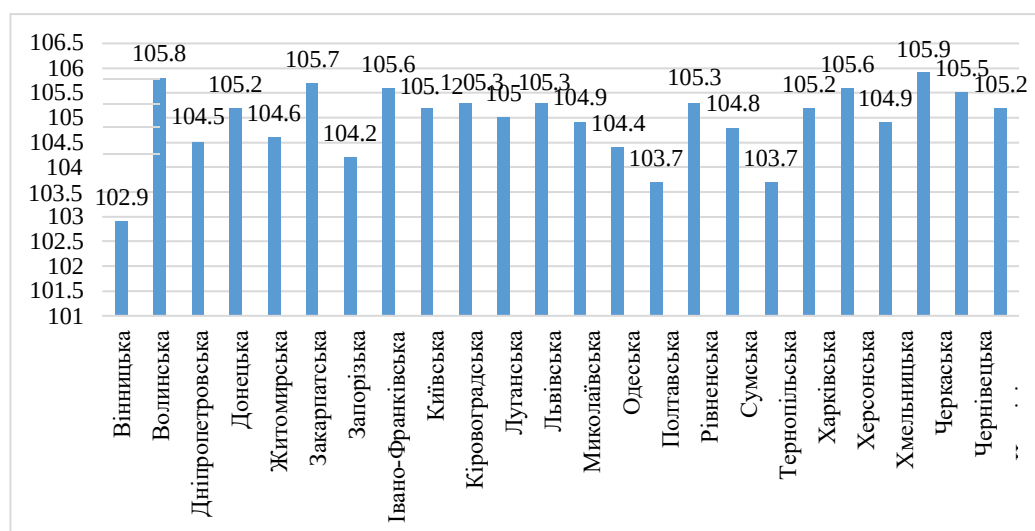

Рис. 2.4. Індекс споживчих цін в розрізі регіонів за 2020 рік

Джерело: складено автором за даними [20]

- обсяг ВРП (рис. 2.5);

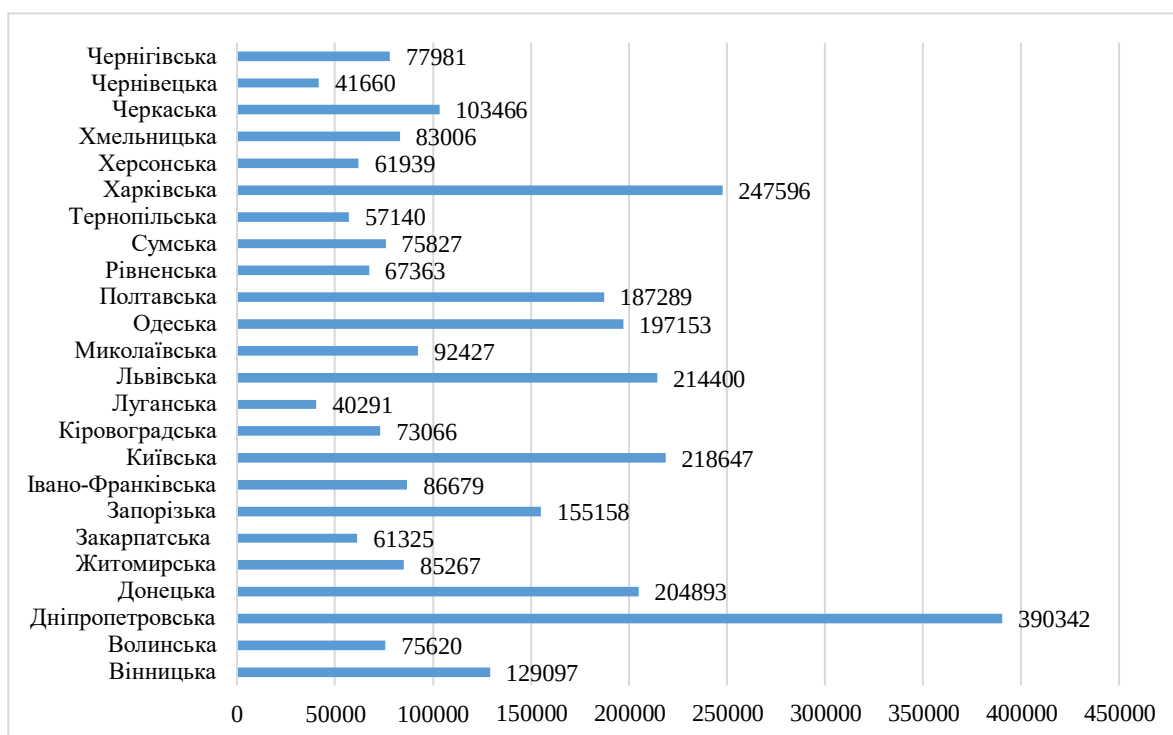

Рис. 2.5. Розподіл обсягу ВРП за регіонами у 2020 році

Джерело: складено автором за даними [20]

- обсяг капітальних інвестицій (рис. 2.6);

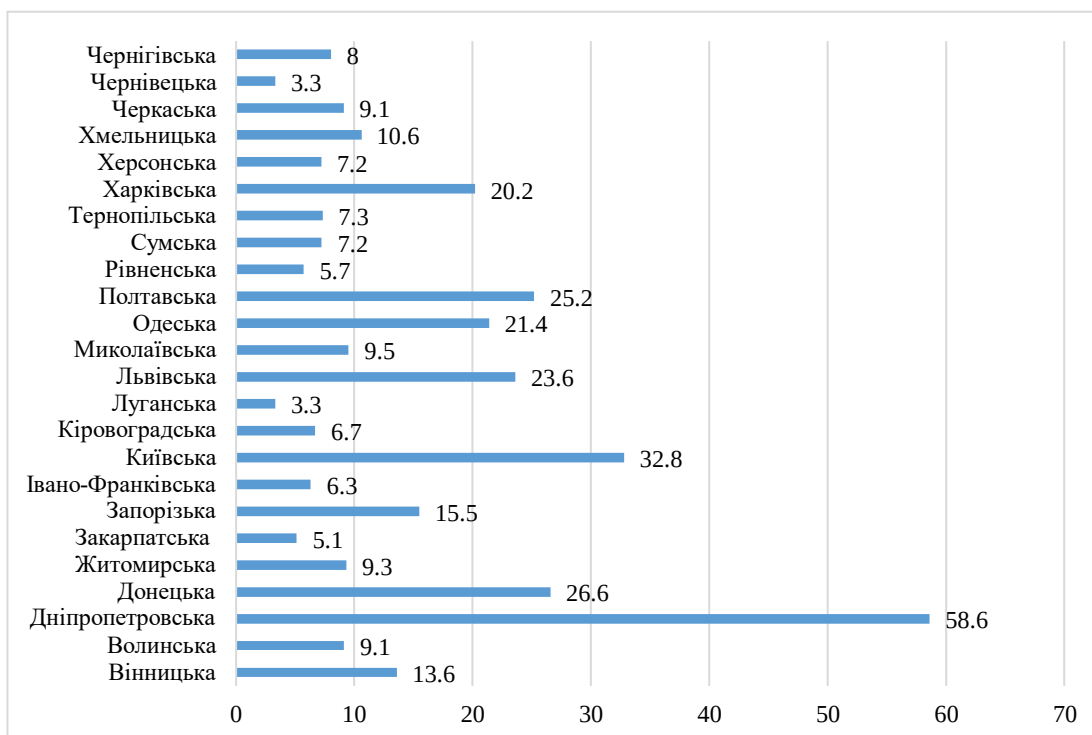

Рис. 2.6. Обсяг капітальних інвестицій за регіонами у 2020 році, млрд. грн.

Джерело: складено автором за даними [20]

- обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) (рис. 2.7);

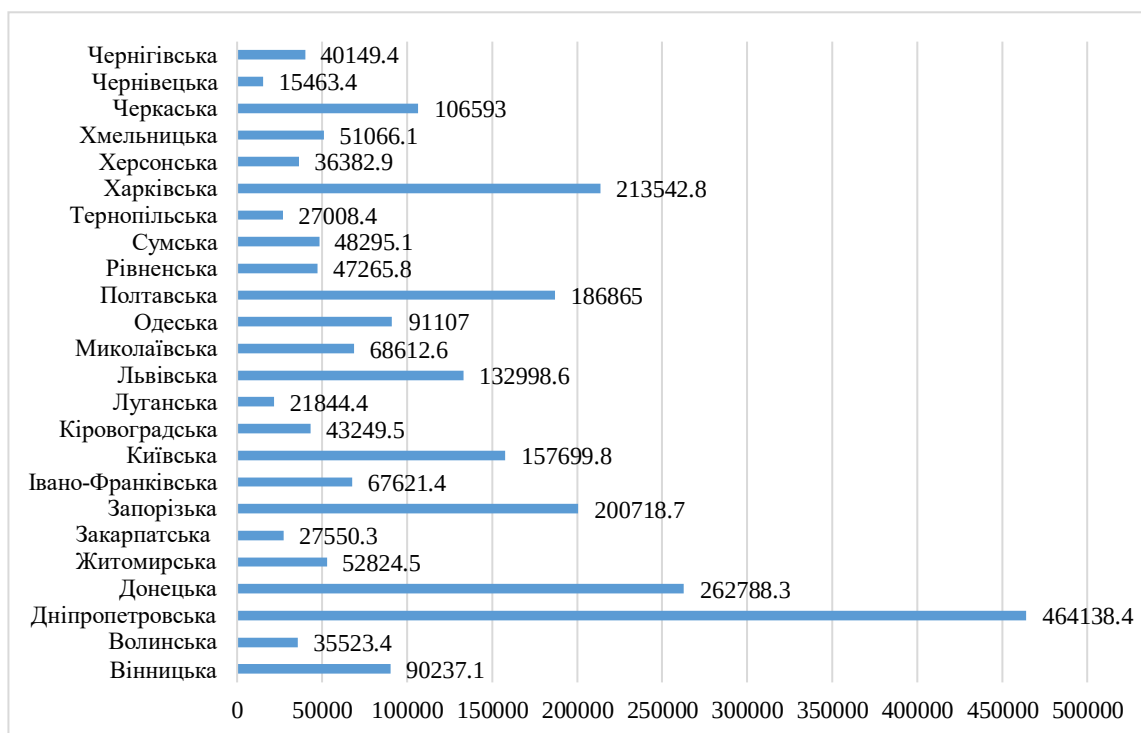

Рис. 2.7. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) регіонами за 2020 рік

Джерело: складено автором за даними [20]

- індекс виробленої продукції сільського господарства (рис. 2.8);

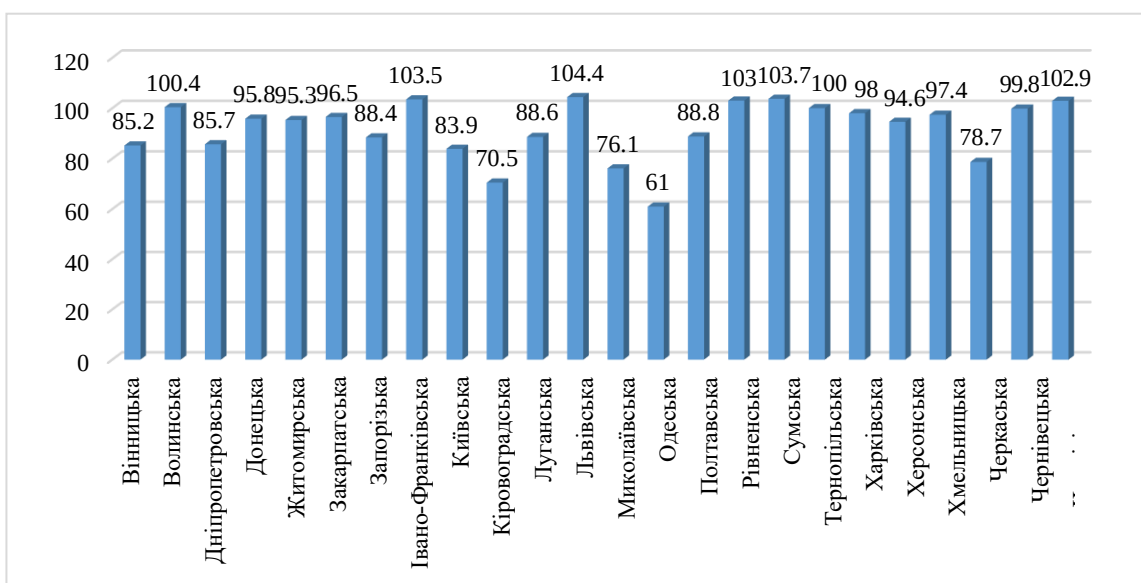

Рис. 2.8. Індекс виробленої продукції сільського господарства у регіонах за 2020 рік

Джерело: складено автором за даними [20]

- прийняття в експлуатацію загальної площі житла (рис. 2.9);

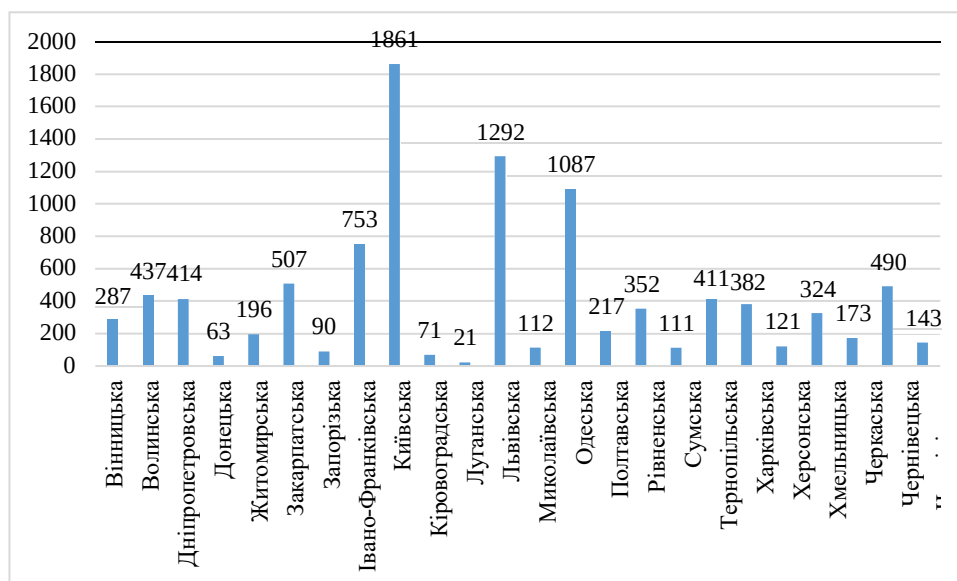

Рис. 2.9. Кількість прийнятої в експлуатацію площі житла за регіонами у 2020 році

Джерело: складено автором за даними [20]

- індекс фізичного обсягу обороту роздрібної торгівлі (рис. 2.10);

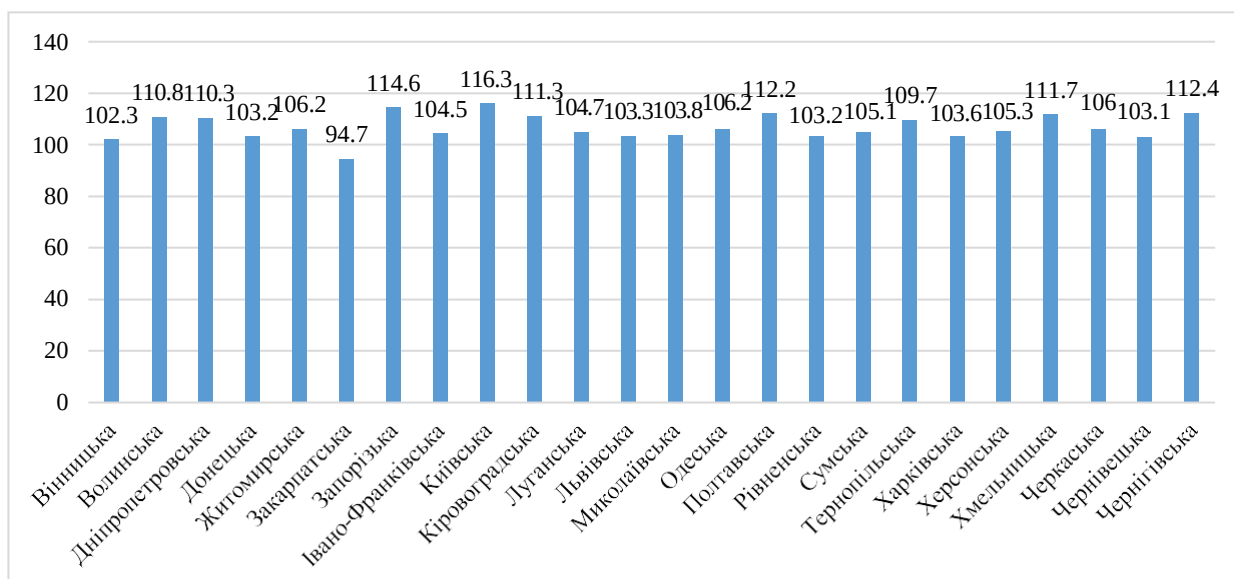

Рис. 2.10. Індекс фізичного обсягу обороту роздрібної торгівлі регіонів у 2020 р.

Джерело: складено автором за даними [20]

- обсяг реалізованих послуг;

- експорт та імпорт товарів (рис. 2.11);

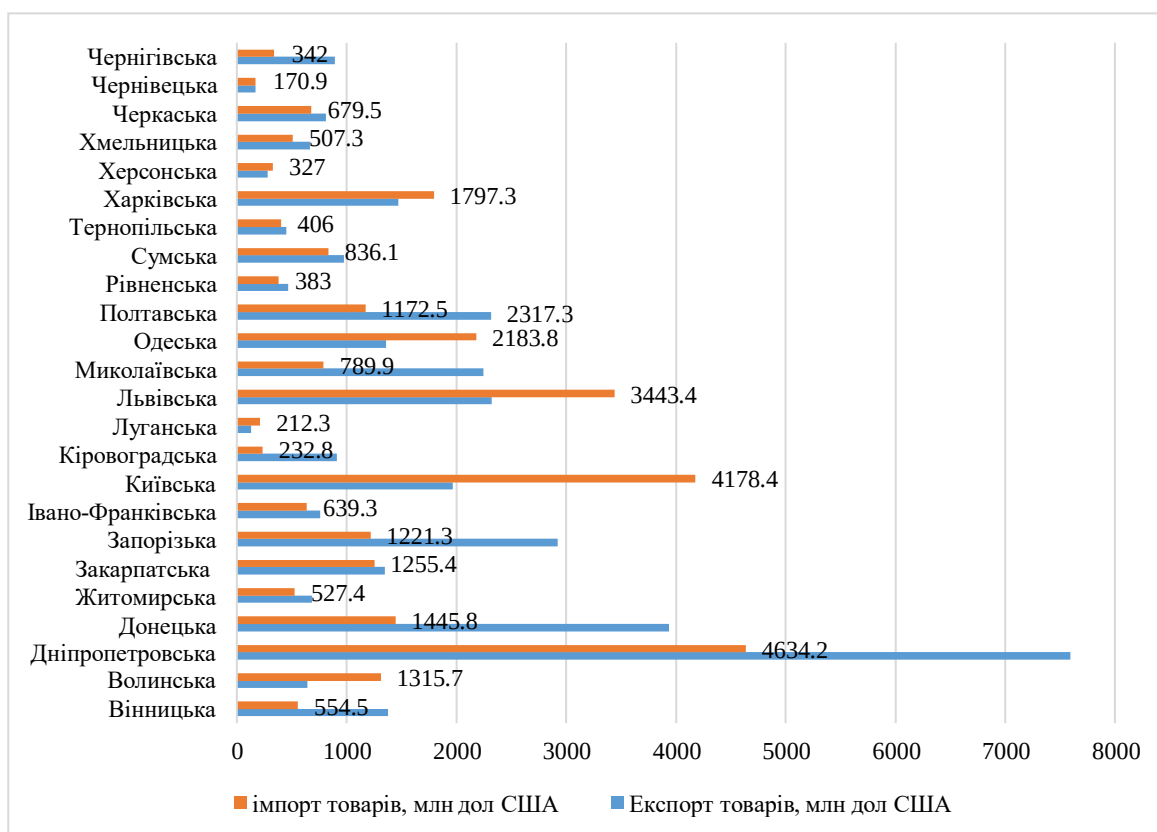

Рис. 2.11. Експорт та імпорт товарів за регіонами у 2020 році

Джерело: складено автором за даними [20]

- експорт та імпорт послуг (рис .2.12);

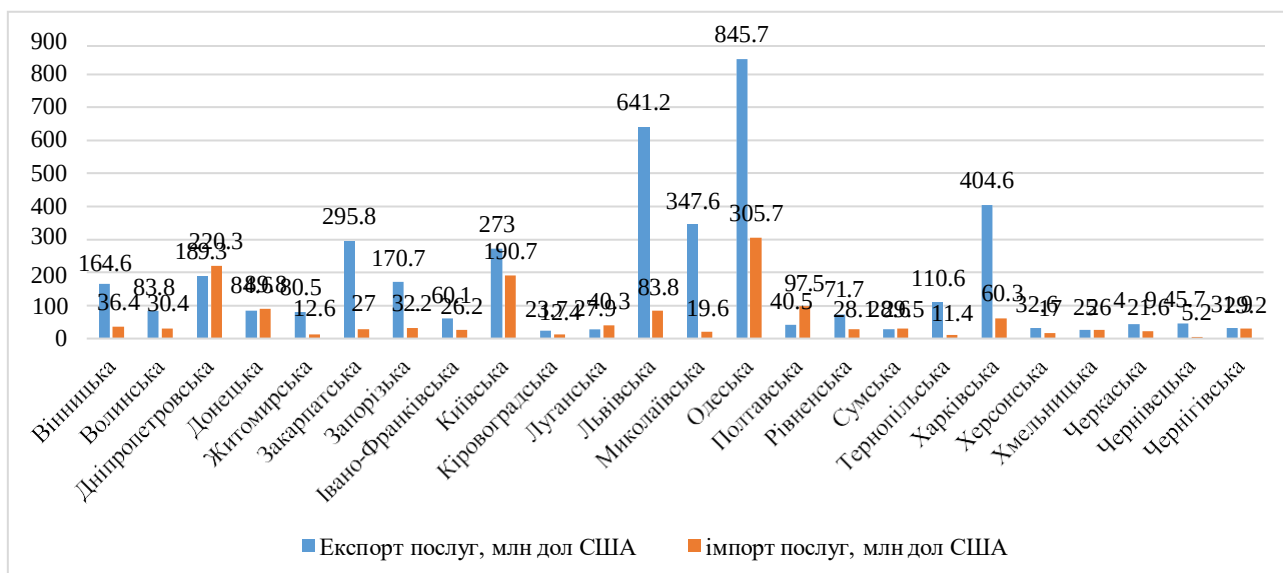

Рис. 2.12. Експорт та імпорт послуг регіонів за 2020 рік

Джерело: складено автором за даними [20]

- фінансовий результат до оподаткування (рис .2.13);

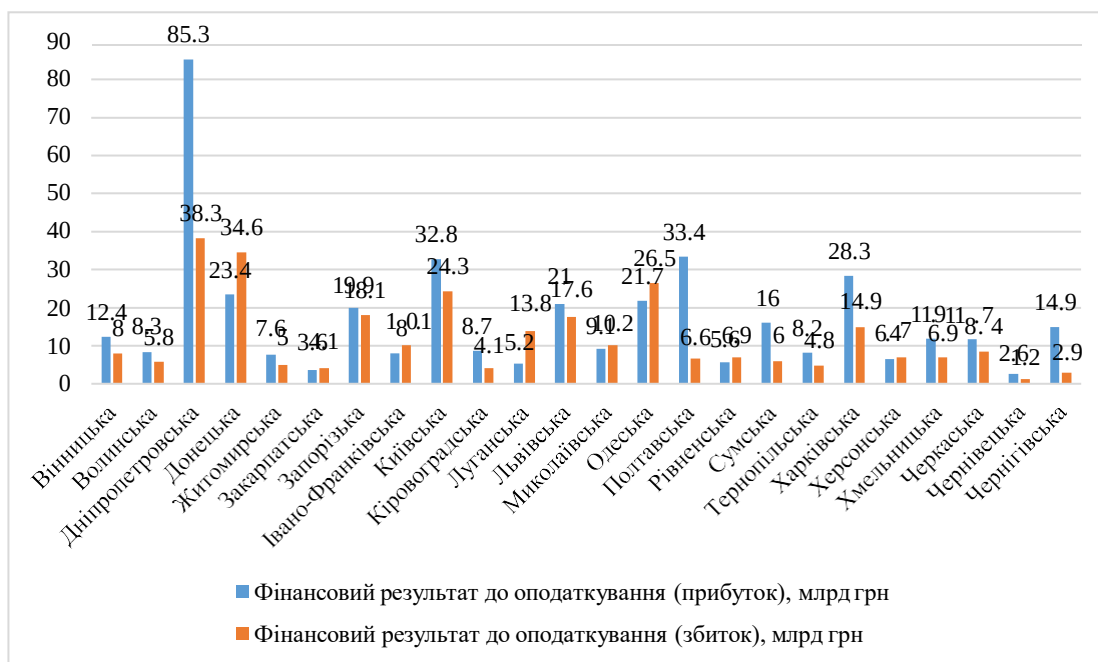

Рис. 2.13. Фінансові результати до оподаткування (прибуток/збиток) по регіонам за 2020 рік

Джерело: складено автором за даними [20]

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря (рис. 2.14);

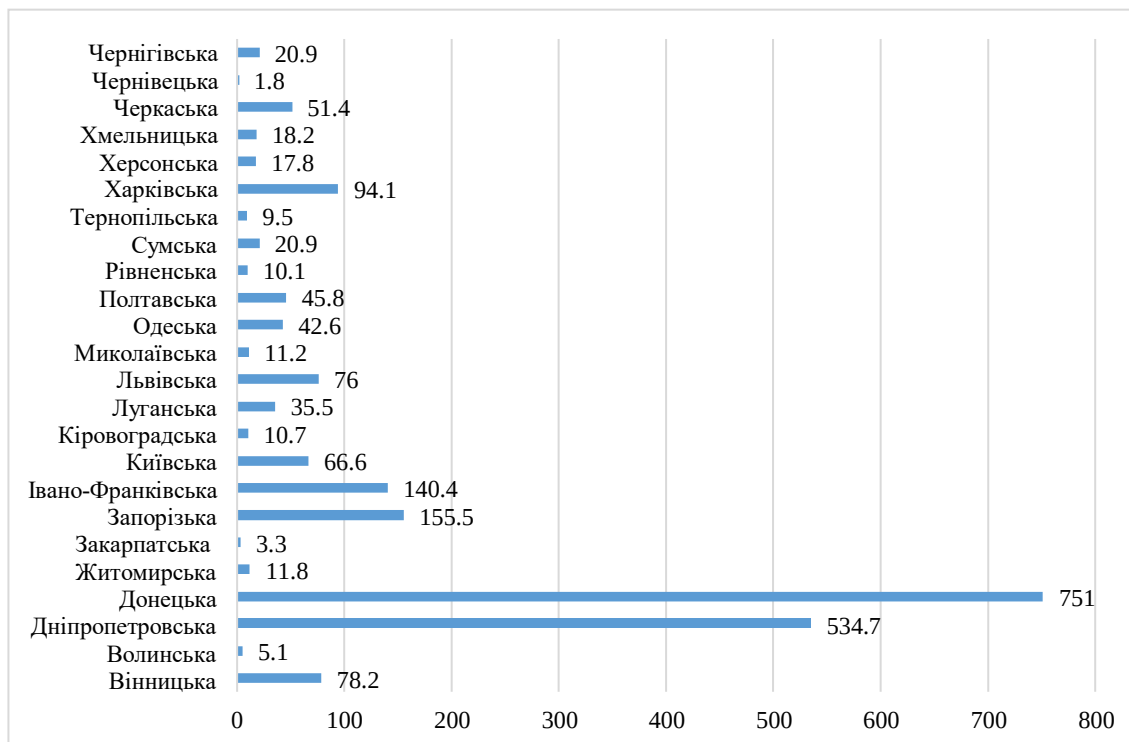

Рис. 2.14. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за регіонами у 2020 р.

Джерело: складено автором за даними [20]

- забезпечення раціону людини основними видами продуктів;
- достатність запасів зерна в регіональних ресурсах;
- економічна доступність продуктів;
- індикатор зміни рівня екологічної безпеки ґрунтового покриву.

На основі цих показників розраховано таксономічні коефіцієнти економічної безпеки регіону. При оцінюванні показників використано шкалу характеристики економічної безпеки регіонів за інтегральним показником (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Характеристика економічної безпеки регіонів за інтегральним показником

Шкала	Стан
0—0,25	Небезпечний рівень (кризовий стан)
0,26—0,5	Задовільний рівень (передкризовий)
0,51—0,75	Достатній рівень
0,76—1	Безпечний рівень

Джерело: [8]

На основі результатів проведених розрахунків отримано таксономічні коефіцієнти економічної безпеки (рис. 2.15).

Як видно з рис. 2.15, дванадцять з 24 регіонів, що підлягали оцінюванню, мають небезпечний рівень (кризовий стан) економічної безпеки, у десяти регіонах рівень економічної безпеки у 2020 р. було оцінено як задовільний (передкризовий), і лише в Київській та Дніпропетровській областях рівень економічної безпеки є достатнім. Результати оцінювання рівня економічної безпеки представлено у додатку.

Якщо нещодавно питання економічної безпеки пов'язували лише з впливом зовнішніх факторів, то сьогодні головними загрозами для формування прийнятного рівня економічної безпеки на регіональному рівні є екологічна безпека. Варто зазначити, що хоча внутрішні фактори не були пріоритетними в системі загроз, їх вплив зробив існуючі загрози більш

руйнівними. Досягнення економічної безпеки в регіоні передбачає забезпечення таких показників.

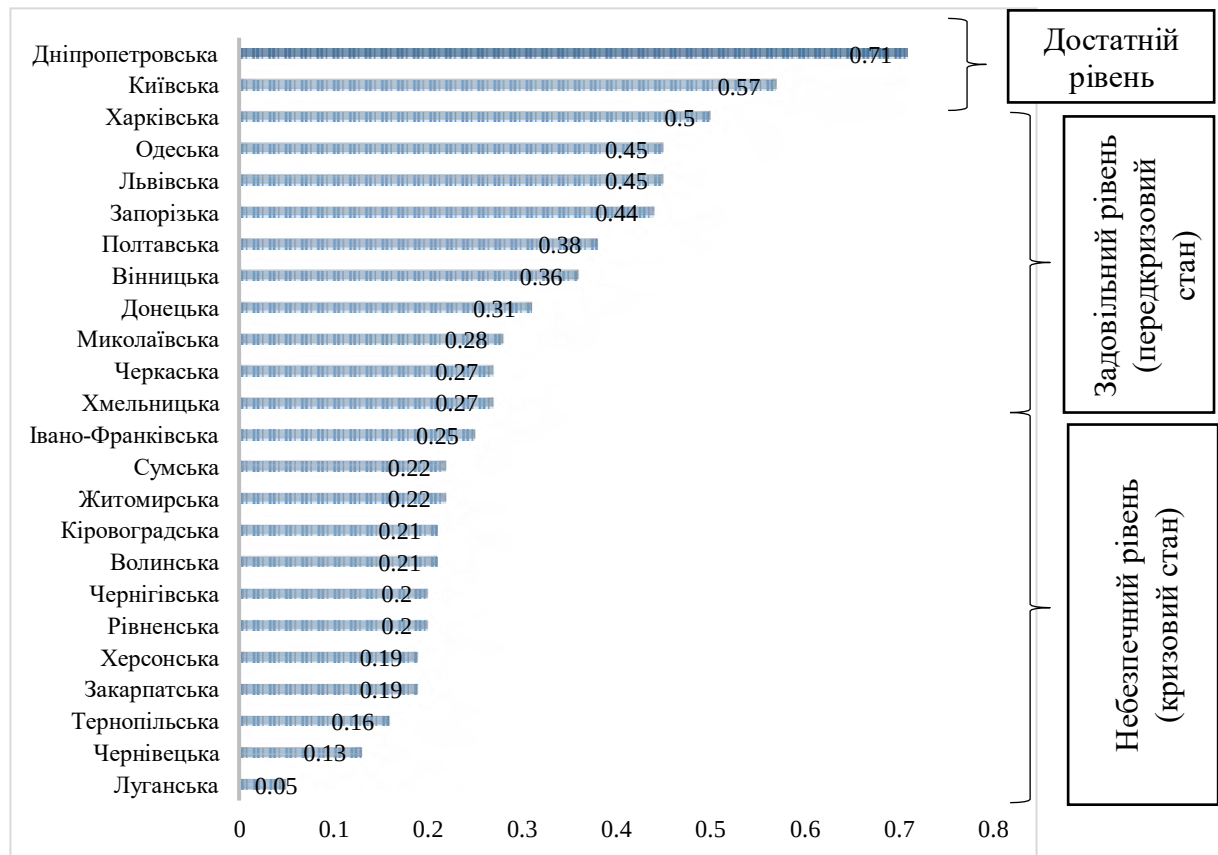

Рис. 2.15. Інтегральний показник рівня економічної безпеки регіонів України за 2020 рік

Джерело: розраховано автором за даними [20]

1. Стійкість до екзогенних і ендегенних загроз - здатність протистояти дестабілізуючим факторам внутрішнього і зовнішнього походження за допомогою необхідних інститутів безпеки, резервів, запасів, правових, організаційних та економічних механізмів для захисту інтересів населення і суб'єктів господарювання, навіть від раптових і непередбачуваних загроз.

2. Здатність регіональної економічної системи до самовідтворення і саморозвитку - спроможність регіону забезпечувати відтворювальні процеси, задовольняти потреби населення, дотримуватися концепції сталого розвитку регіональної системи.

3. Відносна економічна самодостатність - незалежність регіону у виборі стратегії використання ресурсів, розвитку промисловості, сільського

господарства, послуг, регіональної інфраструктури, нерухомості, освіти та науки.

4. Міцність зв'язків між елементами регіональної економіки - основний чинник встановлення системи партнерства між органами управління та економічними одиницями регіону.

5. Здатність здобувати конкурентну перевагу - навчання та ефективне функціонування регіональної інноваційної системи на основі розвитку науки й освіти в сучасних сферах науково-технічного прогресу.

6. Відповідність складових економічної безпеки регіону рівню регулювання - економічна безпека регіону має бути повністю гарантована для всіх його складових.

7. Урівноваження міжрегіональних відносин - необхідність співпраці між регіонами, відкритість регіональної економіки, реалізація прав регіонів на зовнішньоекономічні зв'язки [3, с. 23].

На сьогодні Україна не має законодавчо визначеної структури економічної безпеки в регіоні. Це дослідження пропонує виокремити такі складові економічної безпеки, як продовольча безпека, екологічна безпека, соціальні та демографічні аспекти на регіональному рівні [27].

Отже, постійно контролюючи економічну безпеку регіону, система управління здатна гнучко реагувати на мінливі економічні, соціальні та політичні умови, причому як зовнішні, так і внутрішні. Рівень економічної безпеки в Україні складається з ефективності вжитих на державному рівні заходів щодо її гарантування, забезпечення сталого економічного розвитку регіонів і мультиплікаційного ефекту взаємодії компонентів економічної безпеки в Україні.

2.2. Діагностика соціально-економічної безпеки Черкаської області в контексті економічної безпеки України

В сучасних економічних умовах розвитку українського суспільства великого значення набуває питання забезпеченості соціальної безпеки населення, яке проявляється в створенні сприятливих умов для народження дітей, збільшенні тривалості життя, приведення до світових стандартів розмірів середньої заробітної плати та її співвідношення з прожитковим мінімумом, зменшення розмірів безробіття тощо.

Соціальна безпека стає на захист людей як найвищої цінності будь-якої країни. Відтак, головною пріоритетною ціллю соціальної безпеки є захист життя, здоров'я, добробуту, прав і свобод людини. Це складає сутність соціальної системи регулювання відносин між людьми, їхнього життєзабезпечення і соціалізації.

Об'єктивний діагноз соціального стану українського суспільства свідчить про те, що основні соціальні ризики – бідність, майнова диференціація населення, відчуженість значної кількості громадян від суспільного життя, звуження їх доступу до освіти, медицини і культури – досягли масштабів, які можуть становити реальну загрозу національній безпеці держави. Практично за всіма найважливішими соціальними показниками світового цивілізаційного розвитку Україна продовжує перебувати на небезпечній межі.

Базою дослідження в дипломній роботі є Черкаська область.

Черкаська область розташована в центральній лісостеповій частині України, в середній течії річок Дніпра та Південного Бугу.

Черкаська область входить до складу Центрального економічного району, ключова роль у господарстві якого відводиться сільському господарству, харчовій, хімічній промисловості, машинобудуванню (в

основному транспортному та сільськогосподарському), легкій промисловості, а також будівельній індустрії.

Станом на 01.01.2020, відповідно до адміністративно-територіального поділу, область складається з 20 районів, 6 міст обласного підпорядкування (Черкаси, Ватутіне, Золотоноша, Канів, Сміла, Умань), 10 міст районного значення, 14 селищ міського типу, 824 сільських населених пунктів.

Чисельність наявного населення Черкаської області станом на 01.01.2020 становила 1192,1 тис. осіб (16 місце в Україні), у т. ч. міське - 678,7 тис. осіб (56,9%), сільське - 513,4 тис. осіб (43,1%). Середня щільність населення - 57 осіб/кв. км.

Демографічна ситуація в області залишається складною. Рівень народжуваності у 2018 році в Черкаській області – один з найнижчих серед регіонів України (7,1‰ проти середньоукраїнського 8,7‰), нижчий він був тільки у Сумській (6,5‰) і Чернігівській (6,8‰) областях. Разом з тим, Черкаська область мала один з найвищих рівнів смертності в Україні (у 2018 році 16,6‰ проти середньоукраїнського 14,8‰), більшим він був тільки у Полтавській (16,8‰) та Чернігівській (19,1‰) областях.

Визначальним фактором зменшення чисельності населення є природне скорочення. Упродовж 2019 року чисельність наявного населення області за рахунок природного скорочення зменшилась на 12,1 тис. осіб, за рахунок міграційного скорочення – на 2,1 тис. осіб. У області в 2019 році народилось живими 7,6 тис. осіб та померло 19,7 тис. осіб; приїхали 18,2 тис. осіб та виїхали 20,3 тис. осіб.

Такий ефект має назву «вимирання нації» та свідчить про скорочення чисельності населення, що негативно впливає як на економічну, так і на загальну ситуацію в країні.

Статева структура населення області характеризується стабільною перевагою жінок над чоловіками. Станом на 01.01.2021 кількість жінок становила 643,2 тис. осіб (54,1% від загальної кількості постійного населення),

чоловіків – 545,3 тис. осіб (45,9%). Загальноукраїнський показник складав: жінки – 53,6%, чоловіки – 46,4% (рис. 2.16).

На рис. 2.16 наведена динаміка постійної чисельності населення Черкаської області за статтю. Проведений аналіз свідчить про існуючу тенденцію до зменшення кількості чоловіків та зростання кількості жінок. Такі процеси зумовлені різними чинниками: низьким рівнем життя, екологічною кризою, соціально-економічними проблемами тощо.

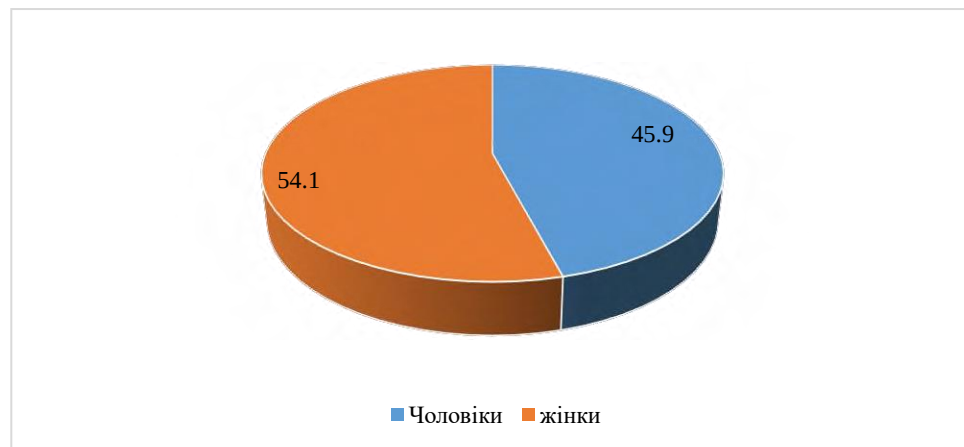

Рис. 2.16. Розподіл постійного населення Черкаської області за статтю (станом на 01.01.2021)

Джерело: розраховано автором за даними [21]

Ще одним з найважливіших індикаторів соціальної безпеки є середня кількість дітей, народжених жінкою за все життя. Порогове значення індикатора «Сумарний коефіцієнт народжуваності населення» складає не менше 2,2 осіб. В Черкаській області цей коефіцієнт занижений і у 2020 році становив 1,5 народжених на одну жінку.

Наступним етапом діагностики соціальної безпеки Черкаської області проаналізуємо номінальні та реальні доходи (рис. 2.17).

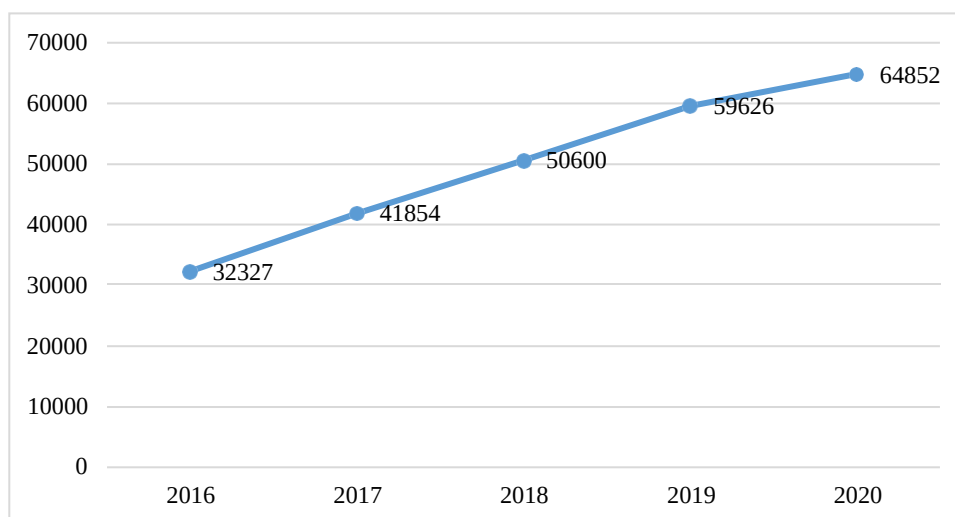

Рис. 2.17. Динаміка наявного доходу населення Черкаської області на 1 особу (грн.)

Джерело: складено автором за даними [20]

На рис. 2.17 видно, що наявний дохід, який може бути використаний населенням на придбання товарів та послуг у 2020 році склав 64852 грн. і порівняно з 2016 роком зріс на 50%, тоді як.

Наведемо порівняльну характеристику Черкаської області з регіонами-сусідами, а також місце Черкаської області в рейтингу регіонів України за основними географічними та соціально-економічними показниками (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Порівняння Черкаської області з регіонами-сусідами (площа, населення, зайнятість, безробіття та доходи населення)

Регіон	Площа, тис.кв.км	Наявне населення станом на 01 січня 2021 року, тис.осіб	Рівень зайнятості населення у віці 15 - 70 років, % (2020 рік)	Наявний дохід населення області у розрахунку на одну особу, грн (2020 рік)	Середньомісячна заробітна плата, нарахована на одного штатного працівника, грн (2020 рік)
Україна	603,5	41588,4	15915,3	73355	11591
Черкаська	20,9	1178,3	504,5	64254	9797
Вінницька	26,5	1529,1	634,9	70691	10297
Київська	28,9	1788,5	755,7	79263	11887
Кіровоградська	24,6	920,1	362,0	63472	9603
Полтавська	28,8	1371,5	566,2	77547	10819

Джерело: складено автором за даними [20]

За географічними та демографічними характеристиками, Черкаська область є меншою за площею від усіх регіонів-сусідів, за чисельністю наявного населення станом на 01.01.2020 - Черкащина перевищувала лише Кіровоградську область. У 2020 році, порівняно з регіонами-сусідами, Черкаська область мала досить низькі показники зайнятості. Зокрема, за рівнем зайнятості населення у віці 15 - 70 років Черкаська область займала вищу позицію лише за Кіровоградську область.

В той же час, у 2020 році за показником наявного доходу населення у розрахунку на одну особу, та за показником рівня середньомісячної заробітної плати, нарахованої на одного штатного працівника, порівняно з регіонами-сусідами, Черкаська область була кращою лише за Кіровоградську область.

Таблиця 2.3

Порівняння Черкаської області з регіонами-сусідами (основні економічні показники)

Регіон	ВРП	Капітальні інвестиції, млрд грн	обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	Індекс продукції с/г	Коефіцієнт покриття експортом імпорту (товари)	Коефіцієнт покриття експортом імпорту (послуги)
Черкаська	103466	9,1	106593	106	1,25	1,93
Вінницька	129097	13,6	90237,1	85,2	2,3	4,35
Київська	218647	32,8	157699,8	116,3	0,47	2,14
Кіровоградська	73066	6,7	43249,5	111,3	2,82	1,98
Полтавська	187289	25,2	186865	112,2	1,54	0,4

Джерело: складено автором за даними [20]

Отже, за підсумками 2020 року, Черкаська область посідала відносно невисокі позиції порівняно з регіонами-сусідами за показниками ВРП. Так, валовий регіональний продукт у фактичних цінах, а також його частка у загальному обсязі валового внутрішнього продукту були меншими лише у Кіровоградській області. Проте слід зазначити, що за темпом зростання ВРП Черкащина посідала 1 місце в Україні.

Порівняно з регіонами-сусідами, за показником питомої ваги у загальнодержавних обсягах реалізованої промислової продукції у 2020 році, а також виробництва валової продукції сільського господарства, Черкаська область перевищувала лише Кіровоградську область.

У 2020 році Черкащина характеризувалась відносно невисокими показниками інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності порівняно з регіонами-сусідами. Так, за обсягом капітальних інвестицій Черкаська область перевищувала лише Кіровоградську. Щодо коефіцієнту покриття експортом імпорту: за товарами - Черкащина випереджала лише Київську область; за послугами - перевищувала лише Полтавську область.

SWOT – аналіз Черкаської області проведено з урахуванням стану та тенденцій розвитку регіону, актуальних проблемних питань галузей господарського комплексу та соціальної сфери (додаток).

За результатами SWOT – аналізу, що підсилюється проведенням до цього аналізом основних соціально-економічних показників розвитку території можна виокремити наступні загрози соціально-економічній безпеці Черкаської області:

Значною проблемою сучасності є несприятлива вікова та соціальна структура населення в сільській місцевості та трудова міграція кваліфікованих кадрів, в т.ч. за кордон. Відтак зменшується частка молоді в загальній структурі населення, підвищується відсоток мігрантів, зокрема молодих фахівців, а також «відплив умів». На рішення молоді виїхати з території області впливають загальні негативні соціально-економічні тенденції в країні (зростання споживчих цін, висока вартість позичкових коштів, нестабільність курсу національної валюти, поглиблення тіньового сектору економіки), військові дії, згортання чи неефективність реформ в Україні.

Інновації є невід'ємною частиною соціально-економічного та технічного прогресу будь-якої території. На жаль, саме цьому аспекту приділяється недостатньо уваги в діяльності господарського комплексу Черкаського регіону. Також в області спостерігається низький рівень співпраці

науки та господарського комплексу, слабо розвинена база для здійснення наукової та дослідницької діяльності та низький рівень інституційної та інфраструктурної підтримки підприємництва.

Можливе посилення проблем щодо поводження з відходами, зокрема зберігання та переробки хімічних засобів захисту рослин та інших небезпечних відходів, перезавантаження місцевих полігонів, локальні екологічні проблеми (у т.ч. підтоплення, деградація земельних ресурсів), погіршення гідрологічного режиму та санітарного стану значної кількості водних об'єктів, зниження ефективності роботи очисних споруд області.

Можливості подолання вищезазначених загроз розглянемо у наступному розділі дипломної роботи.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІЙ

Вагомим чинником економічного розвитку регіонів стає ефективність управління соціально-економічною безпекою, що можливо досягти шляхом застосування стратегічного підходу при визначенні та реалізації заходів забезпечення економічної та соціальної безпеки на регіональному рівні.

Сьогодні продовжується удосконалення правової бази, враховуючи реформу державного управління – процеси децентралізації управління. Розроблено та реалізуються програми регіонів відносно збереження ресурсного потенціалу та відновлення виробничого потенціалу. Умови децентралізації управління передбачають нові підходи до формування та реалізації бюджетної а фінансової політики регіонів. Навчальні заклади України за сприянням Національної академії державного управління при Президентові України реалізують освітні програми підготовки державних службовців нового покоління – «Публічне управління та адміністрування». Реалізація всіх зазначених завдань формують базу для забезпечення соціально-економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті.

В Стратегію економічного розвитку регіонів необхідно включити і елементи управління їх економічною безпекою. При цьому кожний регіон відповідно до сформованих цілей, поставлених завдань та запропонованих конкретних дій щодо забезпечення економічної безпеки зазначає основні напрями забезпечення економічної безпеки по відношенню до суб'єктів та об'єктів регіонів та пропонує комплекс оперативних і довгострокових стратегічних заходів з урахуванням наявних ресурсів та потенційних можливостей їх змін. В процесі розробки Стратегії необхідно враховувати відхилення фактичних результатів від запланованих прогнозних показників розвитку економіки регіону, які є індикаторами економічної безпеки регіону. Після чого здійснювати постійний моніторинг детермінант процесу

управління економічною безпекою та їх можливих змін для своєчасного коригування відповідних заходів в регіонах.

Суттєвим фактором регіонального рівня є зростання наявного доходу населення в розрахунку на одну особу (заробітної плати, прибутку, змішаного доходу, сальдо доходів від власності тощо) та експорту послуг.

Для безпечної зони доцільно використовувати стратегію зростання, яка передбачає збереження досягнутого рівня соціально-економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз. Аналіз діючих стратегій економічного розвитку регіонів, для яких рекомендовано до застосування стратегія зростання, дозволили визначити їхні стратегічні пріоритети:

- 1) розвиток людського капіталу;
- 2) зменшення внутрішньорегіональних економічних дисбалансів;
- 3) розвиток сільських територій;
- 4) екологічна та енергетична безпека.

Реалізація Стратегії дозволить перетворити економіку регіону з досить повільно зростаючої, економіки з великою асиметрією розвитку окремих територій області на більш сучасну, базовану на інноваціях, активності підприємців економіку, що ґрунтується на оптимальному розміщенні економічних суб'єктів та ощадливому використанні природних ресурсів регіону. Реалізація стратегії сприяє підвищенню рівня економічної безпеки регіону.

Крім того, відбувається процес нарощування безпеки економічного розвитку регіону шляхом розробки та реалізації регіональних програм розвитку регіону, своєчасного реагування на зміни, які відбуваються в системі соціально-економічної безпеки регіону та національної економіки загалом, забезпечуючи тим самим досягнення головної мети реалізації стратегії зростання – формування запасу міцності соціально-економічної безпеки регіону. Програма реалізації стратегії зростання Черкаської області представлена в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Програма реалізації стратегії зростання Черкаської області

Найменування стратегії	Стратегія пристосування
Проблема	Забезпечення зростання економічної безпеки регіону
Мета стратегії	Нарощування запасу міцності економічної безпеки регіону
Завдання стратегії	Превентивні заходи, функціонування на упередження
Етапи реалізації стратегії	1) Моніторинг 2) Коригуючих дій 3) Удосконалення (уточнення) діючої Стратегії
Основні заходи	– Реалізація пріоритетних програм та проєктів – Підтримка існуючого інвестиційного іміджу регіону – Удосконалення системи залучення інвестиційних ресурсів – Збільшення трудового та інтелектуального потенціалу – Використання запасу міцності протистояти дестабілізуючим факторам різного виду
Очікувані результати реалізації стратегії	Якісне та кількісне перетворення та покращення основних показників соціально-економічного розвитку регіону – збільшення рівня економічної безпеки регіону – забезпечення економічної безпеки національної економіки
Джерела фінансування стратегії	Здебільшого кошти регіонального та місцевого бюджетів, позабюджетні кошти, кошти державного бюджету

Джерело: [11]

Отже, стратегія зростання здебільшого передбачає реалізацію існуючої Стратегії економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки регіону. Акцент робиться на удосконалення, превентивні заходи, пошук інших, кращих з погляду ефективності, заходів забезпечення соціально-економічної безпеки Черкаської області. Стратегія базується на реалізації здебільшого регіональних програм розвитку, основним джерелом фінансування стратегії є кошти регіонального та місцевого бюджетів.

При цьому одним із заходів зазначеної стратегії є удосконалення системи залучення інвестиційних ресурсів. Базою розробки та реалізації цього напрямку можуть стати напрацювання авторів Т. Бондарук, О. Бондарук, І. Ігнатова, якими доведено, що ефективне функціонування механізму інвестиційно-інноваційної безпеки вимагає створення умов для стану захищеності економічного середовища, що характеризує дослідження його функціонування у статичному стані в минулому, а також з позицій

динамічності економічного середовища, змін його якісних показників і очікуваних тенденцій, що, у свою чергу, відповідає його стану в майбутньому. Науковці зазначають, що механізм забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки передбачає необхідність мобілізації ресурсів для усунення або нейтралізації до допустимого рівня ризиків і загроз, які існують у теперішній період, а також розробки необхідних заходів щодо їх зниження [5].

Головними перешкодами ефективному стратегічному управлінню соціально-економічною безпекою регіонів є: недовіра суб'єктів господарювання до методів державного управління та реформування економічних відносин, адміністративні бар'єри та корупційна складова економічної діяльності тощо. Але при цьому впровадження та реалізація стратегічного управління соціально-економічною безпекою регіонів в умовах децентралізації управління формують конкурентне підприємницьке середовище, забезпечують економічний розвиток, стабільність та стійкість економічної системи регіону через зацікавленість всіх суб'єктів системи соціально-економічної безпеки тощо.

Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону є комплексним завданням, що не висвітлене у програмах соціально-економічного розвитку регіону, а лише представлені окремі показники регіонального розвитку. Як показує досвід використання програмно-цільового методу останніх десяти років, у регулюванні економіки регіонів окреслені горизонти соціально-економічного розвитку, але вони не досягнуті в жодному регіоні України, в тому числі й за рахунок прийняття наступних програм (без достатнього аналізу результатів попередніх та дуже низьким ресурсним забезпеченням). Головною причиною ситуації, яка склалася, є недосконалість використання принципів системного підходу та невключення в головні стратегічні цілі формування механізму забезпечення соціально-економічної безпеки регіону.

Планування місцевого економічного розвитку потребує наполегливої праці, глибокого аналізу, довготривалих інвестицій та залучення до розробки Програми максимальної чисельності населення території. Суб'єкти, які

визначаються в єдиній економічній платформі, повинні бути готові розпочати (навіть з деяким ризиком для себе) конкретні проекти, які б виявили тривалий позитивний вплив на підвищення соціально-економічної безпеки території [13].

Пріоритетними завданнями територіальної економічної політики, спрямованої на підвищення соціально-економічної безпеки, є розробка і реалізація довгострокових програм розвитку регіональної економіки: реструктуризація економіки з переважним розвитком як галузей найбільш прибуткових і перспективних на даний момент, так і галузей, які мають довгострокові економічні переваги у загальній системі територіального розподілу праці.

Для забезпечення соціально-економічної безпеки регіону необхідно дотримуватися таких принципів (див. Рисунок 3.1).

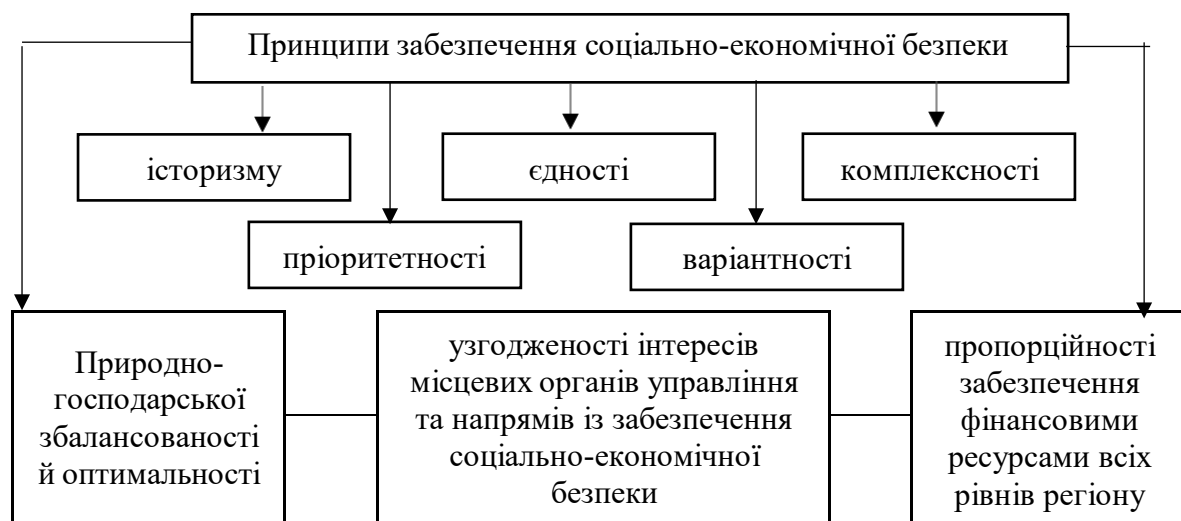

Рис. 3.1. Принципи забезпечення соціально-економічної безпеки регіону

Джерело: [24]

Виходячи із зазначених принципів можна виділити основні напрями підвищення соціально-економічної безпеки регіону.

1. Удосконалення правової бази. Забезпечення прийняття однозначних рішень при виникненні конфліктних ситуацій між центром і регіонами.

2. Збереження ресурсного потенціалу, відновлення і розвиток виробничого потенціалу регіону.

3. Розвиток самостійної бюджетно-фінансової політики регіонів.

4. Підготовка кваліфікованих кадрів адміністративного менеджменту.

Важливою особливістю забезпечення соціально-економічної безпеки регіону є сполучення розвитку соціальної сфери за рахунок власних регіональних коштів із державним регулюванням і субсидуванням соціального розвитку регіонів. Джерелами власних регіональних коштів є місцеві податки і збори, доходи від державної регіональної власності, добровільні пожертвування і внески юридичних і фізичних осіб. Джерелами централізованого економічного регулювання соціального розвитку регіонів виступають регулюючі податки, фінансові ресурси державних програм, загальні субсидії та цільові субвенції, кошти фондів регіонального розвитку [24].

Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону пов'язане з вирішенням завдань, що припускає необхідність розробки відповідної концепції.

Під концепцією забезпечення соціально-економічної безпеки регіону розуміється концентрована форма наукового обґрунтування сукупності ідей, цілей і засобів забезпечення соціально-економічної безпеки регіону.

Процес підготовки концепції передбачає наступні кроки [15]:

формування;

взаємне узгодження;

ранжування;

наповнення кількісним змістом;

уточнення та ідентифікація цілей зі способами їх досягнення.

У процесі формування концепції соціально-економічної безпеки регіону варто виділити чотири основних етапи:

- 1) ретроспективний аналіз соціально-економічної безпеки регіону, який варто здійснювати, керуючись не тільки інтересами регіону, але і держави в цілому;
- 2) визначення напрямів забезпечення соціально-економічної безпеки регіону;
- 3) прогнозування рівня соціально-економічної безпеки регіону;
- 4) узгодження інтересів забезпечення соціально-економічної безпеки регіону з національними інтересами. Даний етап потребує внесення певних коректив до прогнозів, які були виконані раніше.

Поряд із вищевикладеним варто визначити базові показники, які характеризують рівень розвитку соціально-економічної безпеки будь-якого регіону, комплексна оцінка яких дасть змогу говорити про рівень такого виду безпеки регіону. Тільки у цьому разі аналіз соціально-економічної безпеки регіону буде відображати кількісні та якісні зміни в соціальній, екологічній та економічній сферах. Складність розробки подібної методики пов'язана із набором і врахуванням безлічі різноспрямованих показників.

В основі об'єктивної оцінки соціально-економічної безпеки регіону пропонується використовувати процедуру індикативного аналізу, який дає змогу не тільки оцінити рівень безпеки окремого регіону, але і порівняти його з іншими регіонами, а також відстежити його зміни під впливом окремих загроз. Відповідно до індикативного методу аналізу сутність оцінки соціально-економічної безпеки регіону реалізується у системі індикативних показників (індикаторів) соціально-економічної безпеки, значення яких відображає ступінь впливу певної загрози на такий вид безпеки регіону.

Система управління соціально-економічною безпекою в контексті сталого розвитку регіону передбачає формування індикаторів, які стосуються різних сфер життєдіяльності, у тому числі інвестиційної, виробничої, науково-технічної, зовнішньо-економічної, фінансової, енергетичної, демографічної, продовольчої, інфраструктурної, екологічної, і головне – рівня якості життя населення та ін. Саме в межах регіону показник якості життя населення

повинен виступати, з одного боку, інтегральним індикатором соціально-економічного розвитку регіону, і з іншого – критерієм оцінки соціально-економічної безпеки регіону.

З цією метою пропонується виділити блоки індикаторів, які характеризують рівень якості життя населення, зокрема, блоки комплексних (приватних) показників, таких як: соціально-економічний розвиток; рівень підприємницької активності; збалансованість розподілу доходів; екологічно безпечний рівень навколишнього природного середовища; матеріальне благополуччя і рівень споживання; демографічна ситуація; забезпеченість об'єктами соціальної інфраструктури; стабільність соціальної ситуації; здоров'я населення [18].

Для забезпечення соціально-економічної безпеки регіону потрібен спеціальний інструментарій, використання якого дозволило б розробляти і вибирати найбільш прийнятні варіанти забезпечення соціально-економічної безпеки з урахуванням особливостей кожного регіону

Крім вищенаведеного, особливу роль у забезпеченні соціально-економічної безпеки регіону відіграють регіональні бюджети.

По-перше, зосередження фінансових ресурсів у місцевих бюджетах України дозволяє органам виконавчої влади регіонів мати фінансову базу для реалізації своїх повноважень відповідно до Конституції України. За допомогою бюджетів утворюються грошові фонди, які не тільки забезпечують виконання завдань загального призначення і створюють фінансову базу для здійснення функцій регіональних органів влади, але і створюють базу для забезпечення соціально-економічної безпеки регіону. Виходячи з цього можна зробити такий висновок: у найбільш загальному вигляді рівень соціально-економічної безпеки регіону може асоціюватися з величиною фінансових ресурсів, необхідних для підтримки і його розвитку, в першу чергу соціального розвитку регіону.

Таким чином, економічна безпека має забезпечуватися, насамперед, ефективністю самої економіки, розширенням повноважень місцевого

самоврядування, певною економічною автономією при оперативному прийнятті зважених управлінських рішень на окремих територіях країни. Нова регіональна політика має забезпечити розширення економічних можливостей і відповідальності регіональної влади шляхом глибокого перетворення форм і методів управління. Тому регулювання соціально-економічним розвитком регіонів є домінуючим завданням державного управління.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах територіальні громади стикаються з проблемою забезпечення своєї соціально-економічної безпеки. Політики та науковці можуть обговорювати економічну безпеку країни в цілому, але все одно має значення те, що відбувається на місцевому рівні. Забезпечення соціально-економічної безпеки територіальної громади забезпечить зміцнення економічного потенціалу кожної регіональної громади, створення сприятливого середовища для залучення бізнесу та інвестицій, тобто підвищення конкурентоспроможності регіональної громади, призведе до - довгострокове зростання та сталого розвитку території.

Узагальнення теоретичних положень щодо трактування поняття соціально-економічної безпеки на регіональному рівні дозволило уточнити та розглянути її як ознаку соціально-економічної системи регіону, що відображає здатність до забезпечення економічної стабільності, стійкості та економічного розвитку, а також конкурентоспроможності, певного ступеня економічної незалежності з огляду на дестабілізуючу дію різного роду загроз, адміністративну децентралізацію, забезпечення соціально-економічної безпеки національної економіки в цілому. Соціально-економічна безпека визначається комплексом показників, які дають змогу порівняти рівень соціально-економічної безпеки досліджуваного регіону з іншими регіонами.

Можна сказати, що неможливо досягти достатнього рівня соціально-економічної безпеки в регіоні без визначення ключових структурних елементів цієї безпеки, які вважаються найважливішими для кожного окремого суспільства. Водночас, на основі визначення цих пріоритетів, необхідно створити стратегію соціально-економічної безпеки ОТГ, узгодивши їх з бюджетними можливостями та плановими показниками щодо цілей сталого розвитку громади. Практична реалізація потенційних проектів соціально-економічного розвитку території має враховувати необхідність оцінки потенційних ризиків від реалізації таких проектів, а також потребує

узгодження зі стратегією розвитку ОТГ, особливо в частині необхідності моніторингу соціально-економічного забезпечення в процесі реалізації проекту.

Соціально-економічна безпека регіону може бути забезпечена впровадженням ефективного інституційно-економічного механізму як системи гармонійних економічних зв'язків у загальній економічній системі. Система постійно піддається ризикам, частина з яких пов'язана з лібералізацією української економіки. Програмування завдань програми дозволяє визначити пріоритети регіональної соціально-економічної політики, визначити порядок і умови вирішення соціально-економічних проблем, стабілізації умов для підприємницької діяльності, підвищення ділової активності підприємництва, гармонізації діяльності, раціонального об'єднання інтересів галузей на окремих територіях з метою розвитку всієї соціально-економічної системи регіону і, як наслідок, забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки.

Досліджуючи базовий підхід до формування стратегії економічної безпеки регіонів, вдалося виокремити існуючий теоретичний підхід, показати сутність цього визначення та вважати його довгостроковим на основі широкого територіального підходу, з орієнтацією на реалізацію превентивних та реагуючих антикризових заходів та реагування на ризики, загрози, відновлення, підтримку сталого розвитку економічного потенціалу, фінансової достатності та конкурентоспроможності.

За результатами аналізу економічної безпеки регіонів України дванадцять із 24 оцінюваних регіонів мають загрозливий рівень економічної безпеки (кризова ситуація), а в десяти регіонах рівень економічної безпеки у 2020 році оцінено як задовільний (передкризовий), а рівень економічної безпеки достатній лише в Київській та Дніпропетровській областях.

Більш детальному аналізу в дипломній роботі підлягала Черкаська область. За результатами аналізу основних соціально-економічних показників розвитку територій можна виділити наступні загрози соціально-економічній

безпеці Черкаської області. Основною проблемою сьогодення є несприятлива вікова та соціальна структура сільського населення та міграція кваліфікованих працівників, у тому числі за кордон. Результатом цього є зменшення частки молоді в загальній структурі населення, скорочення частки іммігрантів, особливо молодих спеціалістів, збільшення «витоку мізків». Область має слабку співпрацю між науково-господарськими комплексами, нерозвинену інфраструктуру для проведення науково-дослідницької діяльності та низький рівень інституційної та інфраструктурної підтримки бізнесу. Зберігання та утилізація захисних продуктів та інших небезпечних відходів, перевантаження місцевих сміттєзвалищ, місцеві екологічні проблеми (зокрема, повені, деградація земельних ресурсів), погіршення гідрологічних умов, критичний дренаж багатьох водойм, зниження ефективності локальних очисних споруд та ін. – це перелік локальних загроз екологічного характеру, які також впливають на соціально-економічну безпеку Черкаської області.

Пріоритетом територіальної економічної політики, спрямованої на підвищення соціально-економічної безпеки території, є підготовка та реалізація перспективного плану економічного розвитку регіону: реструктуризація економіки галузей економічно вигідних в довгостроковій перспективі та найбільш прибуткових і перспективних на даний момент у загальному регіональному поділі праці.

Для підвищення соціально-економічної безпеки регіону доцільно:

1. Удосконалити законодавчу базу. Забезпечити чітке прийняття рішень у разі конфлікту між центром і регіоном.
2. Захист ресурсного потенціалу, відновлення та розвиток місцевого продуктивного потенціалу.
3. Розробити незалежну від регіону бюджетну та фіскальну політику.
4. Організувати підвищення кваліфікації адміністративного персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беспамятнов Р. В. Стратегии обеспечения экономической безопасности регионов и крупных городов. Проблемы рыночной экономики. 2019. № 2. С. 55-63. DOI: <https://doi.org/10.33051/2500-2325-2019-2-55-63>
2. Біла П.О. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. К.: НІСР, 2011. 8 с.
3. Білик Р.Р. Оцінювання взаємозв'язків економічної безпеки та конкурентоспроможності регіону. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 1. С. 23—30. http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/pdfbase/2017/2017_1/jrn/pdf/7.pdf (дата звернення 11.08.2022).
4. Бондаревська О.М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. № 1. С. 54—57.
5. Бондарук Т., Бондарук О., Ігнатова І. Економічна природа механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 2(18). С. 137—145.
6. Бурбело О. А., Патріарх Т. В., Бурбело С. О. Економічна безпека регіону в системі його соціально-економічного розвитку. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2020. Т. 1. № 89. С. 135-148
7. Власюк О.П., Жаліло Я.А., Семенченко А.І. Стратегічне програмно-цільове планування процесів соціально-економічного розвитку України; За ред. Академії наук України, В. П. Горбулін. К.: НВТс «Левроатлантикінформ». 2006
8. Гарькава В.Ф. Економічна безпека регіонів України. Економіка України. 2022. № 2. С. 37—49. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.02.037> (дата звернення 11.08.2022).

9. Гарькава В., Кліщевська А. Формування і реалізація концепції економічної безпеки в управлінні економікою регіону. Економічний аналіз. 2021 рік. Том 31. № 2. с.14-24
10. Данилишин Б. М. Онищенко С. В. Маслий А. А. Соціально-економічна безпека: сучасний підхід до забезпечення соціально-економічного розвитку Регіону. Економіка і регіон № 4 (75). 2019. Національний університет ім. Юрія Кондратюка. С. 6-13
11. Іванова Н. Обґрунтування стратегічних напрямів підвищення рівня економічної безпеки регіонів. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 4 (20). С. 255-264
12. Іванова Н.С. Оцінка рейтингу видів економічної діяльності методом таксономічного аналізу. Ефективна економіка. 2016. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5324> (дата звернення 11.08.2022).
13. Іванова Н. С. Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект. Дис. на здоб. наук. ступеня докт. ек. н. за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Дніпро, 2018. 544 с.
14. Іванова Н. С. Стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки регіонів. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки. 2019. № 1(70). С. 12-24. DOI: 10.33274/2079-4819-2019-70-1-12-24
15. Івашко О. А. Концептуальні основи соціально-економічної безпеки регіону. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153578347.pdf> (дата звернення 22.09.2022)
16. Копилук О. І., Музичка О. М., Баїк М. Я. Формування та систематизація стратегій фінансово-економічної безпеки підприємництва. Сталий розвиток економіки. 2017. № 1. С. 108-11
17. Кузьминчук Н.В., Доля Д.Г. Методический подход к оценке эффективности деятельности банка методом таксономического анализа. Бизнес информ. 2009. № 6. С. 66—69.

18. Лелеченко А. П. Забезпечення соціально-еколого-економічної безпеки як умови сталого розвитку регіону. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 31 (70) № 3 2020. С. 128-132.
19. Новикова И. В., Красников Н. И. Индикаторы экономической безопасности региона. Экономика. 2009. № 11. С. 132-138.
20. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 11.08.2022).
21. Офіційний сайт Черкаської обласної державної адміністрації. URL: <https://ck-oda.gov.ua> (дата звернення 11.08.2022).
22. Петросянц В. З., Дохолян С. В. Концептуальные основы стратегии регионального развития. Региональные проблемы преобразования экономики. 2011. № 3. С. 40-50.
23. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Мінекономрозвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення 11.08.2022).
24. Резніков О.Л. Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону – нагальне завдання сьогодення. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/2537> (дата звернення 22.09.2022)
25. Територіальний розвиток і регіональна політика. Стратегування регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації: наукова доповідь / наук. ред. І. З. Сторонянська; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2020. 141 с.
26. Тимчишин Ю. В. Концептуальні засади формування стратегій економічної безпеки регіонів. Регіональна економіка 2020. №4. С. 24-31.
27. Ткач В.О. Економічна безпека України в регіональному вимірі. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2011. № 1 (4). С. 398—403. URL: <https://econforum.duan.edu.ua/images/PDF/2011/60.pdf> (дата звернення 11.08.2022).

28. Харазішвілі Ю. М., Ляшенко В. І. Концептуальні засади стратегій сталого розвитку регіонів з позицій економічної безпеки. Економіка і організація управління. 2016. № 4(24). С. 125-135.
29. Цицак Л.М. Стратегія як центральний елемент стратегічного менеджменту / Р.І. Завадяк, В.В. Попович, Л.М. Цицак, Ю.О.Дідович, О.А.Федорович. Науковий вісник Ужгородського університету. 2010. №31. С. 154-158
30. Чернова В. В. Экономическая безопасность региона: сущностная характеристика, механизм формирования и специфика реализации. Вестник ТГУ. Серия: Гуманитарные науки. Экономика. 2008. Вып. 1(69). С. 344-352.
31. Чичканов В. П., Беляевская-Плотник Л. А. Анализ подходов к оценке региональных процессов формирования социально-экономической безопасности. Экономика региона. 2016. Т. 12. Вып. 3. С. 654- 669. DOI: <https://doi.org/10.17059/2016-3-4>
32. Шнипко О.П. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект. К.: Генеза, 2006. 288 с.